

Hektet på falsk kjærlighet

Liv Køltzows roman «Hvem har ditt ansikt» belyst gjennom begrepet

Det falske selvet

Tina Skog

Hovedoppgave ved Psykologisk institutt Universitetet i Oslo

Våren 2013

Sammendrag

Forfatter: Tina Skog

Tittel: Hektet på falsk kjærlighet

Liv Køltzows roman «Hvem har ditt ansikt» belyst gjennom begrepet Det falske selvet

Veileder: Siri Erika Gullestad

Formålet med min psykologiske analyse av Liv Køltzows roman «Hvem har ditt ansikt» (1987) har vært å få en forståelse av fenomenet «hekt» og hovedpersonen Helens hekt (Gran, 2010) til kjærlighetsobjektet Aksel. Jeg har i denne sammenheng vurdert hvorvidt skjønnlitteratur kan belyse komplekse psykologiske fenomener, og hvordan psykologien kan skape forståelse for «gåten» i romanen. Jeg har anvendt hermeneutisk fortolkende metode som er en fenomenologisk tilnærming. Teksten fortolkes på den ene side gjennom en «mistankens hermeneutikk» med henblikk på å avdekke ubevisste motiver og latent mening. Men tolkningen er samtidig «teleologisk», med henblikk på å forstå individets bevisste intensjoner. Ved å bruke teorien om «det falske selvet» til Donald Winnicott (1965, 1987) har det vært mulig å få en større forståelse av Helens underliggende drivkraft i de valg og handlinger hun foretar seg. Jeg har også tatt i bruk andre objektrelasjonsteorier og atferdspsykologi for å forklare fenomenet hekt og Helens hekt til Aksel.

Mine problemstillinger setter søkelyset på fenomenet hekt generelt, Helens hekt til Aksel og tidlige samspill med foreldrene. Ved å ha et retrospektiv på Helens oppvekst, spesielt interaksjon med mor, kan vi forklare utviklingen av hennes «falske selv.» Hvor hennes «falske selv» etter hvert vil beskytte hennes «sanne selv» i så stor grad at hun ikke klarer å være autentisk i nære relasjoner, og at det gir henne en sårbarhet for å havne i destruktive relasjoner. Vi ser tydelig at det skjer en regresjon i Helens psykologiske fungering etter hvert som forholdet til Aksel utvikler seg. Hun føler angst for oppløsning og tap av eget selv. Hun er villig til å strekke seg langt for å bli elsket.

Forord

Takk til veileder Siri Erika Gullestad for gode innspill i prosessen, og for at hun stilte seg åpen for dette prosjektet. Det har vært en spennende reise kunnskapsmessig.

Takk til mine venninner Vibeke Strand-Jensen og Tonette Røstelién for gjennomlesing av teksten og berikende samtaler om prosjektet.

Takk til familie og venner som har vist interesse og støttet meg.

Sist vil jeg rette en spesiell takk til min kjære sønn, for at han er den han er og fordi han er min største inspirasjonskilde.

Hvordan kan du
se gjennom mine øyne,
tale gjennom min stemme,
høre med mine ører
uten at menneskene
beveges, uten at
trærne vrir seg i angst
og stillheten farges av blod

Gunvor Hofmo (1997)

Innholdsfortegnelse

I. Innledning.....	1
Begrepet «hekt»	1
Forholdet mellom psykologi og skjønnlitteratur	3
Om forfatteren og mottagelsen av «Hvem har ditt ansikt».....	4
Kort resymé av romanen.....	5
Presentasjon av problemstillinger.....	5
II. Teori og metode	6
Fortolkningsmetode	7
Fortelleren.....	8
Metodologiske utfordringer	9
III. Analyse av Helen.....	10
Helens ekteskap med Erik	11
En redningsplanke	12
Helens relasjon til kjærlighetsobjektet Aksel	13
Objektet Aksel	14
Hektet på falsk kjærlighet.....	16
Å knytte bånd.....	18
Å se seg selv via den andres blick	20
«Pløyd mark».....	22
«Det falske selvet»	24
Analyse av Helens oppvekst og relasjon til mor	27
Å se seg selv	28
Helen og mor	29
Selvkritisk	32
Beskyttet av «det falske selvet».....	34
Helen som et «Bilde»	36
IV. Hektet	37
Hvem har ditt ansikt	37
Avgrenset selv og identitet	38
Tilknytningsmønster og valg av partner	40
Separasjonsangst	41
Aksel og intermitterende forsterkning	44

Idealisering av objektet Aksel	46
Oppsummering	48
V. Evaluering av analysen, teoretisk diskusjon og avslutning	49
Kriterier til psykologisk fortolkning	49
Bruken av romanen og Helen som «kasus»	51
Strukturbegrepet «det falske selvet».....	52
Litteraturliste	53

I. Innledning

Tilknytning og tidlige relasjoner er avgjørende for individets senere utvikling. Dette er grunnleggende innenfor psykodynamisk teori og idé-tradisjon. Dette perspektivet er utgangspunktet for min analyse av den skjønnlitterære karakter Helen i Liv Køltzows roman «Hvem har ditt ansikt» (1987). Ved å ta i bruk litterære verk kan vi berike vår forståelse av psykologiske fenomener og teorier. I mitt prosjekt belyses karakteren ut fra objektrelasjonsteorier, og gjennom Donald Winnicotts strukturbegrep *det falske selvet* (1965, 1987). I «Hvem har ditt ansikt» vil jeg utforske hovedpersonen Helen og hennes forelskelse i kjærlighetsobjektet Aksel. Forelskelsens kraft kan kanskje kalles «kjernen» i romanen, men også det som jeg oppfatter som «gåten.» Helens psykologiske fungering reduseres samtidig som forholdet utvikler seg. Etter hvert strever hun med de enkleste daglige gjøremål. Kan vi da definere dette som forelskelse, eller er det noe annet?

Begrepet «hekt»

Mitt hovedfokus i analysen av hovedpersonen Helen er hennes psykologiske regresjon¹ fra den dagen hun møter Aksel. Jeg mener at psykolog Sissel Grans teoretiske begrep «hekt» kan bidra til å forklare det som skjer med henne. Psykolog Gran (2010) definerer i boken «Hekta på et håp om kjærlighet» det teoretiske begrepet hekt som en nervøs, romantiserende, tvangsmessig opptatthet av en annen, med sterke innslag av panikk. Gran beskriver symptomene på hekt ytterligere med at personen blir handlingslammet, rar, forvirret og motløs. Individet setter livet på vent, samtidig som dagliglivet mister sin betydning. Individet blir tvangsmessig opptatt av den personen man er hektet på. Altså å være i nærheten av personen eller å få bekreftelse. Videre vil personen som er hektet lete etter hengivelsessignaler og blir ekstremt tolkende. Dette fører gjerne til en fremmedgjøring som kan medføre at personen som er hektet opplever et selvfølelsestap. Gran mener at det samme skjer i starten av en forelskelse, men at sunn forelskelse er forbundet med glede. Hektet medfører stor grad av frykt. Slik jeg forstår det kan dette begrepet være synonymt med de mer anvendte begrepene avhengighet og besettelse.

I boken «Hekta på et håp om kjærlighet» (Gran, 2010) gjorde psykolog Gran en analyse der hun tar i bruk begrepet hekt for å beskrive venninnens psykologisk tilstand. Gran

¹ Regresjon eller regresjonsprosessen er en primitivisering av den mentale funksjon, hvor individet begynner å fungere på en måte som er et tilbakelagt stadium i forhold til det utviklingstrinn individet nå aldersmessig befinner seg på (Killingmo, 1971).

skildrer venninnens hekt fra et psykologisk faglig perspektiv. Boken ble svært godt mottatt da den ble utgitt, og responsen var stor blant både kvinner og menn. I etterkant av utgivelsen av boken opprettet Gran en egen nettsideblogg om tema, også her med stor respons. Det kan virke som dette har vært et lite belyst tema. Det kan være flere grunner til dette. Det kan være vanskelig å ha innsikt i hva som skjer i en slik relasjon, i tillegg kan et hekt utvikle seg gradvis over tid. Det kan ligge mye skam bak det å være i en slik relasjon. Som å ikke føle seg bra nok, å ikke lykkes eller å feiltolke følelser. Faktorer som kan ha bidratt til at problematikken ikke så offentlighetens lys. Etter at jeg leste boken til Gran og hennes faglige vurdering av dette fenomenet, ønsket jeg å prøve å finne ut mer av hvorfor mennesker havner i en slik kjærlighetsrelasjon.

Romanen «Hvem har ditt ansikt» (1987) ble skrevet på åttitallet, men tematikken er like aktuell i dag. Fenomenet hekt slik Gran definerer det har nok eksistert i all sin tid, bare i en annen forkledning og språkdrakt. Det er flere eksempler på litterære verk som har beskrevet fenomenet tidligere, for eksempel «Unge Werther» av Goethe (1774, 1973), «Dødsdansen» av Strindberg (1900, 1957) og «Over ævne» av Bjørnson (1883, 1965). Ved å bruke andre psykologiske begreper kan vi nyansere og skape en annen tolkning av det samme fenomenet. Med det mener jeg at selv om samfunnet forandrer seg, ser man de samme psykologiske prosesser. Det er nettopp derfor jeg finner fenomenet hekt svært nyttig for å forstå hovedpersonen Helen i «Hvem har ditt ansikt.» Det må være noe psykologisk grunnleggende som gjør at et slikt fenomen oppstår. I dagens samfunn er kvinner i større grad likestilt menn, både kulturelt, økonomisk og med tanke på utdanning. Dermed kan vi ikke lengre se på hektet som kulturelt eller historisk betinget. På tross av denne samfunnsutviklingen, finnes det fortsatt kvinner som velger å leve i et parforhold som er destruktivt. Jeg mener at romanen til Køltzow er en skildrende og fenomen-nær roman som belyser hvordan moderne, høyt utdannede kvinner kan bli selvutslettende i nære relasjoner. Fenomenet hekt kan selvfølgelig også gjelde menn. Siden jeg har valgt en roman skrevet av en norsk forfatter og hvor historien utspiller seg i Norge, ser jeg det ikke som relevant å belyse ytterligere kulturelle og samfunnsmessige aspekter i selve analysen. Faglig finner jeg denne problematikken viktig, da mange av de psykiske symptomer vi ser og møter klinisk kan relateres til nær relasjonsproblematikk.

Forholdet mellom psykologi og skjønnlitteratur

Å bruke psykologien på litterære verk er ingen ny tanke. Sigmund Freud var opptatt av å forene disse disiplinene; psykoanalyse og skjønnlitteratur. Freud var svært interessert i kunst og litteratur, og spesielt i de store klassikerne. Han hentet inspirasjon fra litterære verk som Wilhelm Jensens «Gradiva» og Sofokles drama «Kong Ødipus» (Kittang, 1997). Freud anbefalte å ta i bruk litteraturen når teoriene ikke strakk til:

«Dikterne er verdifulle forbundsfeller, og deres vitnesbyrd må man holde høyt, for de pleier å kjenne mange ting mellom himmel og jord som vår skoleflinkhet ikke lar oss ane noe om. De er i sin kunnskap om sjelelivet langt foran oss hverdagsmennesker, fordi de øser av kilder som vi ennå ikke har fått åpnet for vitenskapen.»

(Freud, 1907 i I. Engelstad, 1985, s. 24, hennes oversettelse).

Inspirasjonen går også andre veien: Mange litterære verk, ikke minst fra mellomkrigs- og etterkrigstidens kulturliv bærer preg av psykoanalytiske teorier, og tar for seg drømmer, nevrosener, fortrenning og seksualitet (Engelstad, I., 1985). Både Sigurd Hoel og Aksel Sandemose er kjent for å la seg inspirere av Freud og psykoanalysen i sine forfatterskap.

Psykoanalysen er en forståelsesdisiplin, den ønsker å rette søkelyset på det ubevisste, det som ligger bakenfor pasientens symptomer og lidelse. Psykoanalytisk teori kan også anvendes for å forstå litterære verk. Tidlig psykoanalytisk litteraturkritikk var dominert av den såkalte *psykobiografiske metode*, som søker å belyse hvordan verket er bestemt av forfatterens personlighet og de følelsesmessige fikseringer som preger denne, det vil si at den søker å kartlegge det genetiske forholdet mellom dikteren og verket (Bonaparte, 1958; Gullestad, 1984). I dag er psykoanalytiske studier av litteratur i større grad rettet mot å analysere teksten selv. Spesielt ønsker man å undersøke det ubevisste ut fra det vi finner skjult i teksten, i form av bilder og symboler, det er dette som blir det sentrale ved fortolkning av et litterært verk (Engelstad, I., 1985). Aarseth (1979) hevder at ved bruk av psykologisk teori kan teksten og elementer som virker uforståelig gjøres mer forståelig. Psykoanalytisk fortolkning av et verk fremstår som spesielt berettiget der teksten inneholder en form for gåte, for eksempel at en litterær persons følelser eller handlinger fremstår som irrasjonelle eller uforståelige. Det er flere eksempler på slik fortolkning av litterære verk i nyere tid (Killingmo, 1990; Gullestad, 1994; Schlüter & Karterud, 2002; Axelsen, 2007). Jeg mener at «Hvem har ditt ansikt» inneholder en slik gåte, hvor en ved hjelp av psykodynamisk forståelse kan belyse noe fra teksten som står som uforklart.

Psykoanalysen har blitt beskyldt for å være reduksjonistisk, med det menes at mangfoldet i diktningen forsvinner på grunn av fokus på det ubevisste i teksten. Videre mener noen at psykoanalysen i for stor grad fikserer på de seksuelle driftene og at dette blir for ensidig sett i sammenheng med de målene og interessene dikt kunstnere opprinnelig hadde, at respekten for teksten og integriteten til dikteren ble borte i all fortolkningen (Kittang, 2003). Killingmo (1980) påpeker at med innflytelsen av egopsykologien blir denne kritikken mindre relevant. At det i dag er økende interesse for psykoanalytisk tolkning av tekster og verk skyldes nok flere forhold. For det første gir moderne hermeneutikk en sterkere posisjon til tekstanalyse: «navlestrengen» mellom forfatter og tekst er brutt og teksten forstås ut fra subjektets historiske og kulturelle ståsted (Vetlesen & Stänicke, 1999). For det andre har den klassiske psykoanalysen utviklet seg: Hovedvekten ligger ikke lenger på forkledde og symboliserte driftsønsker, fokuset er mer rettet mot selvet og selvets relasjoner til andre (Killingmo, 1980).

Om forfatteren og mottagelsen av «Hvem har ditt ansikt»

Liv Køltzow er en norsk forfatter som er spesielt kjent for sitt feministiske ståsted, noe romanene hennes også bærer preg av. Hun var svært opptatt av kvinnebevegelsen som etablerte seg i 1970-årene. Mitt litterære kjennskap til forfatteren Køltzow gjorde at jeg valgte hennes roman «Hvem har ditt ansikt» for å belyse fenomenet hekt. Køltzow er kjent for å skrive ut fra et kvinne perspektiv, hvor tematikken handler om kvinneskikkelser som kjemper en kamp om egen identitet. Tidligere bøker som kan nevnes er «Øyet i treet» (1970), «Historien om Eli» (1975) og «April/November» (1983).

I romanen «Hvem har ditt ansikt» skildrer hun den tradisjonelle kvinnerollen, hvor hovedpersonen strever med å komme ut av sin passive oppdragelse og kravet om å være «flink pike.» Det ligger en latent mening under teksten, noe som også kjennetegner hennes forfatterstil. Stilen hennes er blitt beskrevet som en krysning mellom det observerende og det analytiske, mellom språklig modernisme og formmessig realisme (Langås, 1999). Romanen fikk gode kritikker og vakte stor oppmerksomhet da den ble utgitt. Allerede året etter ble Køltzow nominert til Nordisk Råds litteraturpris for romanen «Hvem har ditt ansikt.» Det Køltzow kanskje er mest kjent for er portrettet hun skrev i 1992 «Den unge Amalie Skram.» Portrettet vakte oppsikt da den utkom, og ble første mottaker av Amalie Skram-prisen i 1994. At forfatteren velger å skrive portrett om Amalie Skram tenker jeg bekrefter hennes interesse for tema om kvinner og deres kamp om selvhevdelse og identitet. Jeg som fortolker av «Hvem har ditt ansikt» finner mange psykologiske likhetstrekk mellom hovedpersonen Helen

i «Hvem har ditt ansikt» og portrettet av «Den unge Amalie Skram.» Køltzow beskriver romanen «Hvem har ditt ansikt» som en kjærlighetsroman. Tittelen på romanen har forfatteren lånt fra en setning av lyriker Kjell Heggelunds dikt. Tittelen er gåtefull – og kan ifølge forfatteren tolkes på mange måter.

Kort resymè av «Hvem har ditt ansikt»

Romanen handler om Helen og hennes møte med Aksel som hun forelsker seg i. Helen er gift og har to barn med Erik når hun møter og innleder et forhold til Aksel. Hun er en velutdannet kvinne som studerer ved universitetet og har en tidligere kunstutdannelse. Kjernen i romanen er hvordan Helens forelskelse blir altoppslukende i hennes liv. Vi får underveis innblikk i hvordan Helens psykologiske fungering endrer seg. Hun overtilpasser seg og blir selvutslettende i relasjonen til Aksel. Hun mester ikke lengre familieplikter og studier. Romanen formidler retrospektiv fra Helens oppvekst og nære relasjoner. Hun vokser opp som yngst i en familie på seks. Vi får vite at Helens foreldre har strenge regler og at de lever i en familiestruktur som virker rigid. Helen er et barn som krever lite av omgivelsene, hun tilpasser seg og blir nokså «usynlig» for omverden. Helen virker sterk, hun mestrer mye, men når det kommer til nære relasjoner i voksen alder har hun vanskelig for å stole på seg selv og ta egne valg. Hun har vanskeligheter med å sette grenser og er utydelig i måten hun kommuniserer på. Hun kjenner ofte på kroppslig uro og stress. Hun vurderer å bryte ut av forholdet til Aksel, men velger allikevel til slutt å flytte fra barna sine for å være med Aksel til utlandet.

Presentasjon av problemstillinger

I del I, som er innledningen, definerte jeg først begrepet «hekt.» Videre ga jeg en kort gjennomgang og diskusjon av forholdet mellom psykologien og skjønnlitteratur, hvorpå jeg så presenterte mottakelsen av «Hvem har ditt ansikt.» Deretter, i del II, redegjør jeg for teori og metode. Del III er selve analysen av Helen og i del IV belyser jeg «hektet» relatert til mine problemstillinger. Oppgaven avsluttes med del V som er en evaluering av analysen. Målet med denne analysen er både å oppnå en forståelse av fenomenet hekt og hovedpersonen Helens hekt til Aksel. Jeg finner det viktig å se på Helens karaktertrekk for å prøve å forstå dynamikken som utspiller seg. Det som gjør tema spesielt interessant er at Helen er villig til å gå så langt for å bli elsket at hun til slutt forlater sine barn, på tross av den sterke ambivalensen hun kjenner. I et forsøk på å forstå hva som er Helens underliggende drivkraft i de valg og handlinger hun foretar seg, er det viktig å belyse den informasjon som kan hentes

ut fra teksten om hennes oppvekst og spesielt relasjonen til mor. Ved å bruke psykologisk dybdelesning av teksten forsøker jeg å avdekke eventuelle latente meninger og forklare hennes bevisste intensjoner. Mer spesifikt søker jeg svar på tre spørsmål:

- Hvordan forstå fenomenet hekt?
- Hvordan forstå Helens hekt til Aksel?
- Kan det vi vet om Helens oppvekst og relasjon til mor bidra til å forklare hennes hekt til Aksel?

II. Teori og metode

Utgangspunktet for oppgaven er å søke forståelse av fenomenet «hekt» (2010). Liv Køltzows roman «Hvem har ditt ansikt» beskriver fenomenet på en psykologisk spennende måte. Hun formidler de fiktive personene så levende at vi som leser raskt blir satt inn i karakterens opplevelsesverden. For å forstå fenomenet hekt og hovedpersonen Helens hekt til Aksel finner jeg det svært relevant å bruke forklaringsmodeller fra objektrelasjonsteori og atferdspsykologi. Jeg mener Helens karaktertrekk kan forstås med utgangspunkt i tidlige tilknytningsrelasjoner.

Som leser får vi informasjon om Helens oppvekst; hennes forhold til foreldrene, søsknene, venner og ikke minst Helens egen opplevelsesverden. Innenfor objektrelasjonsteori er man opptatt av barns tidlige tilknytning og interaksjon med omsorgspersonene, evnen til å danne affektive kontaktforhold. Kontaktevnen preger individets sosiale utvikling og relasjoner som voksen. Psykodynamisk objektrelasjonsteori sier noe om internalisering av tidlige samspill (Killingmo, 1980). Valg av teori var ikke bestemt i forkant av fortolkningen, men etter nærlesing av romanen var det flere psykologiske faktorer som ledet meg til Winnicotts arbeider. Winnicott (1965, 1987) og hans strukturbegrep *det falske selvet* fant jeg nyttig for å prøve å forstå Helen og hva hennes problematikk dreier seg om. Teorien om *affektspeling* (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2005) representerer et sentralt bidrag når det gjelder å forstå utviklingen av *det falske selvet*. Jeg har valgt teorier som jeg mener kan være med på å søke en dypere forståelse av Helen og fenomenet hekt, men jeg utelukker ikke muligheten for at også andre forklaringsmodeller kunne ha vært brukt.

Fortolkningsmetode

Litteraturvitenskapen skiller mellom såkalt genetisk metode og hermeneutisk metode (Engelstad, I., 1985). Den genetiske metode er årsaksøkende og forklarende, fokuset ved bruk av denne metoden vil være interessen mot analyse av hvordan teksten blir til og her spesielt fokus på forfatterens barndom og oppvekst (psykobiografien). Om disse psykobiografiske opplysninger er begrenset i teksten, vil en også kunne ta i bruk dikterens personlighet. Den hermeneutiske metode som derimot er meningssøkende og retter seg mot teksten. Den er opptatt av det skjulte i teksten ved å gjøre analyse på de fiktive personene (Engelstad, I., 1985). I min fortolkning forholder jeg meg til teksten på denne måten. I sitt verk om tolkningsmetode lanserer den franske filosofen Paul Ricoeur et «dobbel» tolkningsperspektiv: Teksten fortolkes på den ene side gjennom en «mistankens hermeneutikk» med henblikk på å avdekke ubevisste motiver og latent mening. Men tolkningen er samtidig «teleologisk», med henblikk på å forstå individets bevisste intensjoner (Gullestad, 1993). Videre mener Ricoeur at de fiktive personene lever sitt eget liv uavhengig av forfatteren og at vi som fortolker av verket kan overskride forfatterens intensjoner (Shlüter & Karterud, 2002).

Fortolkning av et verk stiller krav til tolkningsbevissthet. I «Kjærlighetens irrganger» hevder Fredrik Engelstad (1992) at en fortolkning av et litterært verk alltid vil bære preg av subjektivitet. En tekst kan ikke helt av seg selv ha bevisste eller ubevisste motiver, det må være etablert en subjektivitet først. Videre mener han at vi på samme måte som i terapirommet kan tilskrive de fiktive personene mentale eller kognitive operasjoner ved nærlesing og fortolkning av en tekst. En vesentlig forskjell er imidlertid at hypoteser i analyse av fiktive personer ikke kan testes, vi kan ikke stille spørsmål og få svar. Litteraturforskeren kan ikke konfrontere fiktive personer med en tolkning, slik en terapeut kan gjøre i terapi. Og litteraturforskeren får ikke «svar» tilbake som kan korrigere hennes tolkningsperspektiv. Det kan derfor ikke være fritt fram med ulike tolkninger. Kriterier for å vurdere tolkningers gyldighet er ifølge F. Engelstad (1992) *konsistens* og *økonomi*. Med dette mener han at den beste tolkningen er den som er forenlig med flest mulig deler av teksten. I noen tekster er de psykologiske motivene framtrædende, i andre verk kan de igjen være svært komplekse (Engelstad, F., 1992).

F. Engelstad psykologiske analyse av Henrik Ibsens «Rosmersholm» (1992) beskrives tre krav som er viktig for å gjøre en psykologisk tolkning fruktbar, og som ivaretar dens kompleksitet: Tolkningen må være *nødvendig*, med det mener han at den må kaste lys over de konfliktene som utspiller seg gjennom verket. Selv om det er et tema som til stadighet blir

nevnt i teksten, kan den være irrelevant for å skape forståelse eller mening av verket. For det andre må tolkningen være *koherent*, forenlig med hele teksten, at det som blir tolket ikke står i strid til andre deler av verket. Videre hevder han at tolkningen står sterkere om den belyser andre deler av verket også, at de kan fortolkes innenfor den samme ramme. Med dette mener han at kravet om *økonomi* er oppfylt.

Fortelleren

Jeg finner det vesentlig å reflektere rundt fortellerens rolle i Køltzows roman, da det er gjennom fortellerens skildringer vi som leser får innblikk i karakterenes indre opplevelsesverden. Denne måten å få psykologisk innblikk på kan ligne på den man får i det terapeutiske rommet. I romanen får man en opplevelse av den fiktive personens tanker og følelser, noe som kan sammenlignes med det som skjer i et terapiforløp. I en fortolkning av en roman vil ikke den som fortolker ha den samme aktive rollen som i psykoterapi. I tolkningen er det språket eller teksten som skaper mening og forståelse.

Fortelleren er ikke det samme som forfatteren av verket. Fortelleren kan beskrives som en som er «mellom» forfatteren og teksten som fortelles. Fortelleren kan være et pronomen, subjektet i setninger, et retorisk fenomen, et ansikt og en stemme. Fortelleren er ikke et menneske, han bare ligner på et menneske, men eksisterer ikke i den virkelige verden. Forfatteren kan også være en fiktiv person i romanen, men bare så lenge fiksjonen varer (Aadland, 2000).

Fortelleren i romanen «Hvem har ditt ansikt» er en såkalt *tredjepersonsforteller*. En tredjepersonsforteller kan være en *allvitende forteller* (Cohn, 1999), det vil si en som har tilgang på karakterenes tanker, følelser og atferd. Hovedfokuset i romanen er Helens opplevelsesverden og bevisste intensjoner. Litteraturteoretikeren Dorrit Cohns (1999) skiller mellom *psyko-narrasjon* og *fortalt monolog*. *Psyko-narrasjon* er en teknikk hvor fortellerens stemme sier noe om det mentale livet til karakteren, uten å sitere det direkte. Det er fortellerens stemme som kommer frem, ikke karakterens ord. Videre kan forfatteren formidle noe fra en av karakterene, men som samtidig er objektivt tilbaketrukket fra den fiktive personen han skildrer. Forfatteren kan som nevnt være en fiktiv person i historien, men bare så lenge fiksjonen varer, når forfatteren går ut av historien opphører fiksjonen (Aadland, 2000). I «Hvem har ditt ansikt» har forfatteren også en fortellerstemme, forfatteren er en tredjepersonsforteller i fiksjonen:

Helens ville notater fra alle år tilbake, som hun stablet opp i en haug, og ga til meg, barndomsvenninnen, forfatteren, før reisen hun dro ut på (s. 10).

Når man bruker fortalt monolog er det tankene til de fiktive personene som siteres direkte. Ved bruk av denne metoden får vi vite hva personen tenker og sier:

«Jeg elsker ham.» Og så tenker hun: «Han er noe annet enn meg. Han er baksiden av månen» (s. 85).

Når forfatteren bruker *fortalt monolog*, kommer Helens indre opplevelsesverden mer tydelig fram og den blir mer virkelighetsnær. I *Hvem har ditt ansikt* brukes *fortalt monolog* og *psyko-narrasjon* vekselvis. Denne kombinasjonen belyser psykologiske fenomen på en mer innholdsmessig rik måte. Det vil si at vi kan få informasjon via Helens tanker, hennes språk og gjennom den allvitende fortelleren. Vi ser hvordan forfatteren veksler mellom bevissthetsnivåene, beskrivelse av Helens tanker og den informasjonen fortelleren sitter inne med:

«Han tenker for godt om meg», men i neste øyeblikk var hun bare lukket inne i blikket hans og tenkte ikke. Så våknet hun igjen idet han trakk hånden til seg etter å ha vært borti fingertuppene hennes. Hva betydde bemerkningen om blomstene? En bebreidelse likevel? For hva? Og i et absurd øyeblikk av fryktelig utålmodighet ville Helen at han skulle fortelle henne hvem hun var en gang var for alle; fortelle nøyaktig hvem han så på (s. 72 -73).

Ifølge Cohn (1999) er det mulig å veksle mellom disse bevissthetsnivåene om forfatteren klarer dette på en måte som gjør at det blir en flytende overgang. Der hvor forfatteren klarer å bruke denne teknikken vil ikke leseren komme til å merke denne overgangen. I romanen «Hvem har ditt ansikt» bruker forfatteren retrospektiv fortellerteknikk. Romanen starter med at tredjepersonsforteller tar oss med tilbake til hovedpersonen Helens barndom.

Metodologiske utfordringer

Ved nærlesing av Køltzows roman finner jeg flere skildringer og momenter av de fiktive karakterene psykologisk interessante. Samtidig medfører fortolkning av de fiktive karakterene en fortolkning av ubevisste motiver i teksten. Min fortolkning av teksten vil veksle mellom min subjektive fortolkning av det teksten formidler og teoriene jeg har valgt å bruke. Men hvordan blir troverdigheten i min tolkning når vi ikke har mulighet til å se om den har gyldighet, slik vi kan med hypoteser i terapi? Kittang (2003) spør om det i det hele tatt er

mulig å gi ord til det usagte? Og hvem tilhører disse stemmene; dikteren, leseren eller teksten selv? Som nevnt har hermeneutikken forandret seg fra den psykobiografiske tankegangen til i større grad å forstå meningen med teksten ut fra hva teksten selv formidler oss. Kort oppsummert kan vi si at det er tekstens helhet til del og tilbake til helheten (Gadamer, 1959, 2010) som gir mening og forståelse, det underliggende eller det usagte i teksten. Det jeg finner viktig og interessant er hvordan vi som leser eller fortolker av teksten klarer å lese disse fiktive karakterene: deres stemme og opplevelsesverden. Det finnes ikke bare ett utsagn av et element som er sant, men mange ulike tolkninger og perspektiver. F. Engelstad (1990) hevder at man som fortolker må være villig til å lese mentale operasjoner inn i de fiktive personene, men være seg bevisst motoverføring som kan oppstå i tolkning av litterære verk.

En annen risiko i fortolkning av en roman er at man kan bli for «fengslet» i den teorien som er valgt og utelukke deler av teksten som kommer i konflikt med teorien. På denne måten kan tolkningen bli en fallgrube på å få bekreftet egne fordommer (Kittang, 1985). Spørsmålet blir om det i det hele tatt finnes en «objektiv sannhet» for tolkning av litterære verk? En fortolkning vil alltid ha elementer av den subjektive forståelse, som kan være avhengig av person og av teoretisk interesse. Kittang (2003) påpeker at det er vanlig å forsøke å redusere kompleksiteten når en leser litteratur. Når man gjør en fortolkning vil det være ulike måter å nærme seg teksten på: noen deler av teksten blir belyst og andre deler vil bli oversett. Jeg har i store deler av analysen tydeliggjort stegene i fortolkningsprosessen ved å knytte teori og tolkningen av romanutdrag sammen. På den måten tydeliggjør jeg hvordan teksten utgjør bakgrunnen for min fortolkning. Min lesing og innlevelse, kombinert med teorigrunnlaget medfører en veksling mellom subjektiv opplevelse, tekstgrunnlag og teori. Teksten har vært avgjørende for hvilken teoretisk retning som ble valgt innenfor psykodynamisk objektrelasjonsteori.

III. Analyse av Helen

Helens hekt til Aksel utgjør utgangspunktet for min analyse. Hennes selvutslettende væremåte og psykologiske regresjon i møte med menn, er i mine øyne «gåten» i romanen. Helens relasjon til Aksel fører til en markant endring i Helens daglige funksjonsnivå. I analysen vil jeg gi en fenomen-nær beskrivelse av Helens opplevelsesverden med utgangspunkt i det teksten formidler. Fokuset i analysen starter med å kartlegge Helen i ekteskapet med Erik og relasjonen til Aksel. Videre anlegger jeg et etiologisk perspektiv på Helens oppvekst og relasjon til foreldrene.

Helens ekteskap med Erik

En far. En studentfar i grønn vindjakke; faren til Anne og Kristian. I virkeligheten bare halvt venn. Halvt var han fiende. Og erotikken var en blanding av drift og rutine, og bak den lå rå sannheter alltid på lur, sannheter som de var for unge til å takle (Køltzow, 1987, s. 43).²

Den høsten da Helen innleder et forhold til Aksel er hun gift med Erik, som er far til hennes to barn. Ekteskapet deres preges i stor grad av fordeling av praktiske gjøremål. De lever sine liv «ved siden av hverandre», hvor Helen tar seg av barna og deres felles hjem, mens Erik derimot lever et mer utsvevende liv med fester og utroskap. Ekteskapet mellom Helen og Erik preges av løgner og usikkerhet, der Erik stadig tillater seg å være åpent utro. Samtidig framstår det som om Helen føler «trygghet» i det å bli i forholdet.

Av og til fikk Erik henne til å krympe seg. Omtrent slik ungpiker krymper seg over sine fedres umoderne anskuelser, omtrent slik kvinner alltid har krympet seg? Har hatt en mening og tidd «diplomatisk» stille med den. Og før Erik hadde hun vært lojal på akkurat denne måten med Ståle, med alle! (s. 45).

Teksten formidler at Erik har en tendens til å kritisere henne, men hun opponerer ikke på hans kritikk. Helen bortforklarer hendelser og Eriks atferd. Helen ser at hennes atferd ligner på ungpiker i relasjonen til sine fedre. Hvor Helen må tilpasse seg Erik, hun kan ikke komme med sitt eget, akkurat på samme måten som hun gjorde i sitt første ekteskap med Ståle. Hun kaller det selv for å være «lojal.» Hvor det tydelig kommer frem at det ikke er dette Helen ønsker. Som om hun bare spiller med i relasjonen.

Hun og Erik. De «glattet over» begge to, og ikke bare hun. Kanskje hadde han etterliknet hennes væremåte og aldri vist henne hvem han egentlig var. De gikk utenom alle hindringer. Og det nettopp ved å late som om de snakket om alt (s. 48).

Teksten formidler noe om begge karaktertrekk som er preget av utydelighet og lite grenser, alt flyter over i hverandre. Kommunikasjonsformen synes mer som i et skuespill, nettopp ved å late som om de snakket om alt, men istedenfor blir alt liggende på overflaten. For Helen blir det viktig å finne en forklaring på hans destruktive handlingsmønster, hvor Helen tar rollen som den skyldige og legger årsaken på seg selv. Dette synes nødvendig for å føle kontroll og opprettholde båndet til Erik.

² Når jeg kun refererer til sidetall er sitater hentet fra romanen «Hvem har ditt ansikt» (Køltzow, 1987).

Hun ser godt at ekteskapet med ham bare var et svar på oppveksten (s. 50).

Ekteskapet med Erik fortsetter i samme mønster som da hun var barn. Hun framstiller seg som et «offer» og spiller romantisk. Helen har innsikt nok til å se det selv.

Erik skaffet dem bilen, ordnet med studielån og daghjem, pusset opp kjøkkenet, tok ubehagelige telefoner for henne. Hjalp henne til å leve det praktiske livet hun av en eller annen grunn fryktet. Hun var vant til at andre gjorde ting for henne og hadde funnet seg en beskytter (...) (s. 49).

Da Helen knytter seg til Erik kan det virke som om hun har «bruk» for ham. Hun vil at Erik skal fikse det meste, fordi hun føler at hun trenger hjelp til å leve det praktiske livet. Men det praktiske er ingen god grunn for å bli i ekteskapet, siden det etter hvert er Helen som fikser alt det praktiske.

Å sitte på en knaus med armene rundt knærne, å sitte fast i et ekteskap en begynner å ane var en ny blindvei, å hate seg selv for sine fiaskoer, å være seg selv (...) (s. 55 - 56).

Det synes som om at Helen ikke tenker at hun faktisk kan bryte ut av ekteskapet av egen vilje. Hun blir som et barn, og klarer ikke å ta styring over livet som voksen. Det at Helen kan ta egne valg virker fraværende hos henne. Egne behov synes uvesentlige, istedenfor blir det viktig for henne å «stå til tjeneste» for andre. På tross av at Helen gir uttrykk for et ønske om å ta styring over sitt eget liv, så forblir hun i det destruktive ekteskapet.

En redningsplanke

Med ett var Erik blitt et mareritt, Erik, som hadde kommet seilende som en redningsplanke da hun hadde vært enda lenger ute på havet enn hun var disse ukene (s. 67).

Det synes som om Helen har ambivalente følelser overfor Erik, som om hun til tider ikke liker ham. På tross av denne ambivalensen, velger hun å fortsette i ekteskapet. Det er tydelig at hun tillegger Erik en viktig funksjon i begynnelsen av forholdet. Det virker som om det for Helen blir nødvendig å knytte raske bånd.

Alt hun gjorde var å lage nye avtaler med Erik om husarbeidet, men han brøt dem om igjen. Så satt hun oppe om natten og ventet på ham. Ventet på Erik som ikke var verd en tåre og gråt likevel, og var ikke i stand til å få ham til å skjønne at det ikke var ham, men seg selv hun gråt over (s. 69).

Forholdet er ustabil og lite forutsigbart. Det antas at relasjonen til Erik ikke er bra for henne og at hennes selvbylde påvirkes negativt. Ekteskapet synes å preges av kamper som skal vinnes. De kommuniserer dårlig, det synes som om intimiteten i forholdet blir den eneste måten de kan «kommunisere» på. Som et «språk» Helen tar i bruk når noe kjennes ubehagelig, som et «lim» for å opprettholde relasjonen til Erik. Ut fra sitatet ser vi også Helens fortvilelse over at Erik ikke forstår henne, noe som kan tyde på at hun har et sterkt behov for å bli sett og bekreftet.

Hun ble klar over alt sammen, den triste høsten, Eriks slemhet og sin egen lukkede innadvendthet (s. 70).

Den høsten da Helen møter Aksel kan det se ut som om Helens bevissthet rundt forholdet til Erik blir vekket. Som om hun ser på seg selv med et nytt blikk.

Helens relasjon til kjærlighetsobjektet Aksel

Hvorfor var han her? Hvorfor gikk en musiker på en forelesning i engelsk grammatikk? (...) Hvorfor sitter han her? Tanken smetter unna, hun blir klar over at den egentlig hadde et annet innhold: Hun er forelsket i ham. Hjertet banker, hun tror han er gått hit for å treffe henne (s. 34).

Romanens «kjerne» er Helen og hennes liv i møte med Aksel. Vi som leser får innblikk i hennes tanker og følelser fra det første møtet med Aksel. Vi blir vitne til hvilken påvirkningskraft Aksel har på henne helt fra starten av. Helen møter Aksel tilfeldig på en forelesning. Helen opplever en sterk tiltrekning helt fra første stund, en forelskelse, selv om hun ikke kjenner ham. Helen er usikker på Aksels intensjoner siden han ikke tydelig viser at det er henne han er ute etter, og det trigger en nysgjerrighet i henne. Hun tilrettelegger dagene i håp om å møte ham.

Han hadde sikkert hatt en grunn til å gå dit, det var hun som hele tiden løp etter ham, nå hadde han omsider bestemt seg og tatt imot tilbudet. Øyeblikket etter visste hun så at panikken var tatt ut av luften. Dette var slett ikke slik! (s. 73).

Tilsynelatende legger Aksel opp til at hun skal ha en følelse av at det er hun som «løper» etter ham. Aksel dukker opp på uventede arenaer, Helen blir usikker på om han kommer for å treffe henne eller om det er tilfeldig. Han viser seg fram uten å ta kontakt med henne, noe som stresser henne, hun kommer i en tilstand av panikk. I neste øyeblikk forklarer hun overfor seg

selv at han nok hadde en grunn for å være der. Hun blir forvirret av hans dobbeltkommunikasjon. Helen bruker mye krefter på å prøve å forstå Aksels atferd, hun blir sensitiv på alle signaler Aksel sender ut. Ofte kjenner hun på følelsen av å være avvist av ham. Helens mange ulike aspekter av emosjoner trigges i møte med Aksel. Jeg tenker at dette er med på å skape heftet Helen har til Aksel i sterkere grad.

Resten av dagen gikk hun rundt i en rastløshet som til slutt ødela all glede. Hun greide ikke engang samle seg om en avis (s. 76).

Ganske snart etter at Helen innleder et forhold til Aksel ser vi at hennes psykologiske fungering reduseres. Hun legger opp dagene etter møtene med Aksel, når han har tid til å treffe henne. Hun overtilpasser seg ham. Hverdagen fungerer ikke, hun mister konsentrasjon og daglige gjøremål blir ikke gjort. Helen kommer ofte i en tilstand hvor hun føler seg handlingslammet. Men Aksel tilfører også livet hennes noe, hun føler seg sett og bekreftet.

Objektet Aksel

Aksel var skulptur, maleri. Aksel var noe hun måtte ha og ikke ville slippe. Det brune håret som vokste så stritt og krøllete. Hårfestet som gikk så langt ned i nakken og gjorde det rette bakhodet enda lengre. De mysende, gråblå øynene som utgjorde en vannrett linje på de loddrette. Et hår så stritt og rotete at det bryter med alt det smale, tynne, vannrette, loddrette. Signalene hun hadde orientert seg etter. Og hun fikk ham, og innbilte seg de første sekundene etter at de hadde opplevd en utløsning sammen at han hadde befridd henne (s. 81).

Aksel får ganske raskt høy status hos Helen, en form for idealisering. Hun klarer ikke å se Aksel for det mennesket han er, istedenfor blir han gjort om til noe som er mye større. Han har større verdi enn henne selv, noe Helen ubevisst signaliserer overfor Aksel. Samtidig som Helen finner Aksel fysisk attraktiv. Hun er særs betraktende overfor Aksels utseende. Alt ved ham, både utseende og handlinger blir tolket og analysert.

...hun var med ett febrilsk redd for ikke å like ham, men var også redd for ikke å ha skjønt spillet (...). Og ødela til slutt kvelden med anspenheten sin? Og Aksel la lokk på pianoet og oppga seansen, til tross for at hun ønsket at han ville slutte med å spille sine egne stykker for henne. I stedet elsket de bare mer (s. 104).

Helen er med Aksel på et musikkoppdrag, men blir skuffet over hvordan Aksel spiller. Det kan se ut som at Helen har vansker med å tenke at Aksel ikke er «feilfri.» At Aksel følger notarket og klarer ikke å fordype seg følelsesmessig i musikken fører til at Helen begynner å

tvile på om hun liker ham. Det kan synes som om hun kjenner på en form for avsky overfor Aksel, samtidig som hun ikke vil vedkjenne seg følelsen. Hun blir anspent og føler at hun ødelegger kvelden deres sammen på grunn av indre uro og anspenhet. Helen blir utrygg og kjenner på kroppslig ubehag i situasjonen. For å fjerne det kroppslige ubehaget hun kjenner, blir den fysiske intimiteten en måte å gjenoppta kontakten eller det emosjonelle båndet mellom dem. Det kan se ut som om det intime og seksualiteten, som tidligere nevnt, blir et «språk» Helen tar i bruk når angsten for et brudd blir for stort. Helen har vanskeligheter med å sette ord på sine følelser. Hun undertrykker egne følelser og bortforklarer dem. Det samme relasjonsmønsteret vi så utspilte seg i ekteskapet med Erik.

...hun forsønte studiet, at hun brukte tiden Erik var borte på til å se ham så ofte hun kunne – resten fikk komme siden. Og hun følte egentlig ingen skyld. Og redselen som grep henne av og til, skilte seg ikke fra redselen for alt og ingenting som bestandig hadde fulgt henne. Møtte ham på nytt. Opplevde stadig enhver ordveksling med ham som en liten triumf (...) Han var fremmed, hun ville bli kjent med ham, eller hun ville ikke vite mer om ham enn hun gjorde akkurat der og da, hva ville hun? Hun ville ikke gå videre! Hun ville stoppe tiden, men kunne det ikke (s. 109 - 110).

Det finnes en ambivalens i Helen, hun vil ha Aksel, men kjenner at det er noen motstridene følelser i henne som hun ikke klarer å få tak i hva er. Helen beskriver at hun kjenner på redsel, den samme «trygge» redselen som bestandig har fulgt henne. Samtidig som Helen vil bli bedre kjent med Aksel er det et noe i henne som ikke vil vite mer om hvem han er, som om hun ikke vil se «medaljens bakside.» Hun vil kun se ham slik hun vil at han skal være.

Han kontrollerte alltid samtalen. Hun følte en intens motvilje mot oppdagelsen (...) Formiddagen hadde vært håpløs, men hun tenkte på nytt på ham uten sinne eller uvilje, tvert imot, hun var igjen klar over at hun kunne være med på alt han fant på. Rundt henne glødet en ny, tom høstettermiddag, den var overflødig fordi Aksel ikke var der, hun følte seg uklar, uryddig. «Jeg kan snart ikke lese en bok mer.» Alt var blitt følelser. I stedet for å gå på lesesalen, gikk hun en ekstra runde for å roe seg, i stedet for å lese, var hun stadig fylt av en utrettelig, urolig, ufruktbar hjerneaktivitet på grunn av den nesten uhørlige utålmodigheten i stemmen hans en time tidligere, og hun la på nytt fantastiske planer, at hun måtte bli en annen før han fikk tid til å oppfatte henne på alvor (s. 128).

Vi ser hvordan livet og alt rundt henne blir uvesentlig om ikke det dreier seg om Aksel. Selv om hun glimtvis ser at Aksel har sider hun ikke er liker, spinner hun videre på fantasien om at han er noe hun må ha. Hun korrigerer sine negative følelser overfor ham, som om hun har en sterk motvilje mot å se ham slik han er. For Helen blir viktig å fantasere og idealisere Aksel. Det kan tyde på at det for Helen blir viktig å se Aksel som perfekt for å kompensere egne

mangler og svakheter. Det blir også svært viktig for henne at han ikke må se hvordan hun «egentlig» er. Helen viser en side av seg selv som tilsynelatende sterk og lite krevende, hun tør ikke vise sine svakheter og stiller ingen krav. Det virker som om egne behov er noe som kan relateres til det å være svak.

Hektet på falsk kjærlighet

Hun trodde nok de var en sammensmeltet enhet, med ett mål. Men samtidig kjente hun ham ikke! Og var fremdeles både sky og full av ærefrykt. Hun kjente muligens måten hans å elske på nå, men det var alt. Og vissheten om det skapte på en gang tomhetsfølelse, sugende nysgjerrighet og en spenning hun ikke hadde lyst til å ødelegge (s. 79 - 80).

Teksten formidler at Helen allerede på et tidlig tidspunkt bestemte seg for at hun skulle ha Aksel, nesten uavhengig av hvordan han var. Det virker som om Aksel har en funksjon å fylle, et behov hos henne.

Egentlig var det ikke plass til noe annet enn ham. Enten Aksel eller så måtte hun gi han opp. Hun hadde ikke lenger tid til Anne og Kristian, ikke til studiene, og ikke til andre mennesker. Alle kjedet henne dessuten, hun var aldri til stede der hun var, men hegnet hele tiden om hemmeligheten som ingen kunne lese utenpå henne. Hun kunne ikke være borte fra ham, men var det nesten alltid (...) Landskapet var tomt fordi Aksel ikke kom gående. Rommet tomt fordi han ikke satt i stolen. Hun leste den samme siden om igjen ti ganger. Så ham for seg, smilte innover i seg selv, kom ikke videre. Gråt fordi han var sammen med noen andre enn henne akkurat da, forbauset over sin egen overspenthet. Men det var ikke overspenthet, det var bare et behov (s. 92 - 93).

Alt i Helens liv handler om møtene med Aksel. Selv når hun ikke er sammen med ham. Hun preges av angst og panikk når hun er alene. Hun klarer ikke å være tilstede i hverdagen med barn og det ansvaret det innebærer og samtidig ha et forhold til Aksel. For Helen blir det enten å bli totalt «opphengt» i Aksel, eller å bryte ut av forholdet. Hun blir forbauset over overspentheten hun kjenner og uttrykker det selv som at Aksel dekker et behov.

Var alene igjen og full av spørsmålene hun aldri fikk stilt ham. Etter hvert så hun det. Alt sto mellom dem! De korte møtene måtte brukes bare til det viktigste. Ikke snakke om alt som skilte. Hva er dette? tenkte hun og var igjen like nervøs (s. 91).

Når Helen ikke er sammen med Aksel bruker hun mye tid på å tenke på han. Hun har ofte lyst til å stille Aksel spørsmål om deres forhold, hva han tenker om deres forhold og framtiden. Men hun stiller ingen spørsmål eller krever noe når de så treffes. Som om at hun ikke tør å

høre svaret fra ham. Helen har bestemt seg for at hun ikke forlater ekteskapet med Erik om ikke Aksel bryter ut av sitt ekteskap. I stedet for drømmer hun om Aksel, hun lager seg en indre fantasiverden.

...det var utmattende å være sammen med ham! Ikke bare på grunn av den intense ømheten og aldri sovende sensualiteten, men fordi han var så nøye og hele tiden traff blink, fordi hun beundret ham og hadde fått lyst til å være som ham. Og fordi det igjen fikk henne til å føle bitterhet når hun tenkte bakover (s. 96).

Helen skildrer samværet med Aksel som «utmattende.» Vi ser hvor kraftfullt samspillet og fellesskapet med Aksel er for henne. Det blir altoppslukende. Samtidig kjenner hun på en bitterhet over fortiden, tiden før hun møtte Aksel. Som om tiden før ham ikke har hatt noen mening. Dette er noe hun stadig kommer tilbake til i romanen.

Aksels gåtefulle svar skapte boblende munterhet i henne. Men så skapte de plutselig i stedet angst for å mangle holdepunkter. Svimmelhet! Han satte seg og spilte i stedet for å svare på spørsmålet hennes! Hun følte seg snytt for en diskusjon, hun følte seg avvist, men så lo hun bare (...) snakket slett ikke, men brydde seg bare om Aksels blick og trekningene rundt munnen hans (s. 191).

Helen er søkende i relasjonen med Aksel, hun søker hele tiden mot en bekreftelse i blikket hans. Hun ler bort ubehag og vonde følelser, en form for skuespill. Aksel avviser henne, men det fører til at Helen blir enda mer fokusert på hans kroppsspråk og blikket hans på henne.

Hånden hans skalv, hun så det samme uttrykket av forsvarsløshet i øynene hans som hun hadde oppdaget to dager før, hun kjente ham igjen allikevel. Og så ser hun seg selv i ham. Den samme tilstanden av oppskrudd redsel, forventning, glede som hos henne selv (s. 83).

Sitatet kan vitne om at Helen ser Aksels forsvarsløshet, og at det trigger et omsorgsbehov i henne. Som en konsekvens av å se Aksels tilstand, så overfører hun de samme følelsene over på seg selv. Hun klarer ikke å skille mellom ham og seg selv.

«Jeg elsker ham.» Og så tenker hun: «Han er noe annet enn meg. Han er baksiden av månen.» Slik det ene øyeblikket. Det neste er de søsken. Det neste igjen bare to sky, fremmede som prøver seg sammen. Og så pines hun, som sist, i noen korte sekunder av tanken på livet før ham. Inntil nå, inntil i forgårs: Handlinger som lå på grensen av det en kunne godta, gjorde de ikke? Og kvalmen og skrekken de hadde skapt, hadde fulgt henne like til dette øyeblikket! Hun er så vidt unnslyppet ennå. En kvalmende, redd kort pust. Angsten for aldri å bli noe annet enn uferdig. Leve i feiltakelser (s. 85).

Ut fra sitatet tyder det på at Helen tror at Aksel kan vise henne en annen og mer «riktig verden.» Som om at han kan bidra til å videreutvikle hennes manglende identitet. Det antas at hun ser på Aksel som en som er mer verdifull enn henne selv. Av og til føler Helen at hun kjenner ham, en samhørighet, andre ganger ser hun på ham som en fremmed. Helen erkjenner på et tidspunkt at hun ikke kan unnslipe fortiden, og at Aksel ikke kan «redde» henne, noe som skaper angst.

Han var blitt det eneste som teller. Alt annet er blitt ulyst. Resten er strev og oppstykket rot og uvillighet (...) Hele tiden nøt hun stemmen hans på en måte som nærmet seg det uansvarlige, hele tiden nøt hun selve det at han sa noe til henne og formet korte setninger for hennes skyld og rettet på henne eller roste og gadd å bruke en eller to timer på dette, å snakke med henne. Det var nok for henne, og hun ga farlig blaffen i hva han egentlig sa. Så viste hun med ett at han på en eller annen måte alltid var på vakt. Han var lyttende, påpasselig, kritisk. Og det gjorde henne anspent og nysgjerrig, og hun ville ikke innrømme det, men det gjorde henne engstelig, nesten plagsomt engstelig (s. 87 - 88).

Helen er sensitiv overfor Aksels atferd, hun liker å få all den oppmerksomheten hun kan få fra ham. Det finnes en ambivalens hos Helen: hun vil være nær ham samtidig som nærheten skaper ubehag for henne. Helen er takknemlig for at han i det hele tatt bruker tid på henne. Vi ser tydelig at hun nedvurderer seg selv i møte med Aksel. Han er den som i relasjonen har styring, kontroll og makt. Aksel er kritiserende og til tider nedlatende overfor henne. Helen kjenner på negative følelser, hun kjenner og går videre. Hun forteller ikke om sine følelser til Aksel. Helen trekker seg heller ikke unna ham, som kunne ha vært en «normal» reaksjon på en relasjon som skaper ubehag og trigger henne emosjonelt negativt. Det kan se ut som om Helen ikke tar sine følelser på alvor, hun handler i alle fall ikke etter dem.

Å knytte bånd

Det eneste som sto på var å knytte et bånd som kunne holde! Visste så, at nå måtte hun gjøre noe (s. 116).

Selv om Aksel til tider er negativ og kritiserende overfor henne, er det likevel en måte for Helen å bli sett av et annet objekt. Som fortolker skaper dette assosiasjoner til et lite barn som må tilpasse seg foreldrene så ikke tilknytningsbåndet skal brytes. Det motsatte vil kunne trigge angst hos barnet, derfor vil barnet justere sin atferd etter foreldrene for å unngå aktivering. For Helen blir det viktig å ikke kreve noe av Aksel, ikke gjøre noe som kan føre til brudd i det emosjonelle båndet hun har knyttet til ham. Hun vil bli sett samtidig som hun må tilpasse seg ham. Hun bruker mye krefter på å justere seg etter Aksels atferd.

Følelsen etterpå, av å være brukt. Dette er noe annet! Men hva. Å gjette en annens ønsker. Et spill med vanskelige regler. Hun vet det. Men tenker allikevel ikke på det. Er bare båret frem av noe, alt går av seg selv, hun følger indre lover og bud. Blir mer og mer fjern, ør, blir en bølge. Bølgen brytes, hun føler seg utmattet. Knust glass. Overalt knust glass. Så våkner hun og er seg selv. Hun er Helen (s. 84).

Sitatet er direkte knyttet opp mot Helen og Aksel i elskov. Hun beskriver seg selv som en «bølge», som i en tilstand hvor alt bare skjer av seg selv, hun følger bare indre lover og bud. Det synes som at hun ikke klarer å bare være tilstede her og nå, for straks etter at hun «kommer til seg selv igjen» etter elskoven griper framtidstankene og redselen henne. Hun føler seg brukt, fragmentert, som «knust glass.» Som en frykt for at Aksel skal forlate henne, at han kun ser henne som et seksualobjekt, at hun ikke har forstått «spillet.» Denne frykten kan synes å trigge en skamfølelse i henne, fordi hun ikke får den bekreftelsen hun har behov for. Som om tap av Aksel vil kunne føre til tap av hennes egen eksistens.

«Dette går jo ikke», sa han da de snakket i telefonen neste gang. Hadde han kanskje misforstått henne helt? Hva ville hun med ham? Hva var det hun hadde latt seg fange inn av? (s. 152).

Aksels utydelige måte å kommunisere på fører til at Helen blir usikker. Hun stiller spørsmål ved hans forståelse av hennes følelser for ham, tenker han at hun kun ser på ham som en kort flørt? Hun er redd for å miste ham, samtidig som hun begynner å reflektere over alvoret over hva hun er viklet inn i. Hans avvisning og hennes frykt fører til at hun i enda større grad tilrettelegger for at forholdet skal fortsette, at hun fortsetter å gjøre avtaler med ham.

Om noen måneder ville det sannsynligvis være slutt, tenkte Helen. Setningen hans fra tidligere på dagen ringte i ørene, «når noen har det så fint, ville alt det andre kunne gått.» Kunne gått. Ikke: Kan gå (s. 178).

Aksel kommer ofte med antydninger om at forholdet ikke kan fortsette. Hun bruker mye av tiden på å analysere og tolke hans utsagn. Han på sin side virker ikke til å ta initiativ for at de skal skille seg fra sine respektive ekteskap, det blir et «ikke tema» i deres forhold.

Var hun ikke i tillegg til denne velkjente stilen også faktisk litt gal den høsten. Ble ikke den usikre engsteligheten nå altfor dominerende? At Aksel løftet et øyebryn eller trakk på skuldrene eller ikke svarte – var ikke det nok til å få henne til å fraskrive seg selv ethvert talent, tilskrive seg all verdens evner, til å godta nesten en hvilken som helst historie om vennene, til å svelge hans forestillinger om henne selv, barna hennes, oppveksten hennes rått? (s. 165).

Hun analyserer og fortolker alt ved Aksel, på let etter bekreftelse og hengivelsestegn. Aksel har blitt en målestokk på om Helen har det bra eller ikke. Det virker som om Helen ikke lengre har egne meninger og synspunkter, hun lar Aksel definere seg. Helen er svært sensitiv overfor Aksels væremåte, og oppfatter små nyanser i måten han snakker til henne på og i hans kroppsspråk.

Han var underlig ubekymret. Og nettopp det fylte henne med denne søte forventningen som gikk på tvers av alt hun tenkte. Han fylte henne med nysgjerrighet, latter, med et sug hun ikke ville unnvære, han spaltet henne i to, han var kilde til tusen funderinger: Kanskje hans måte var den riktige. Hennes og alle andres den gale (s. 170).

Ut fra teksten så synes det som om at Helen tidvis opplever Aksels manglende bekymringer som overraskende, og det skaper en forventning og et sug hos henne. Noe som får henne til å «lande», og det gir henne nye håp om at det faktisk kan bli de to. Denne vekslingen mellom angst og forventning synes å være et gjennomgående trekk i relasjonen mellom dem. Videre synes det som om Helen kan ha et manglende nyansert bilde av virkeligheten. For Helen blir gjerne ting enten riktig eller galt. Det synes vanskelig for henne å se gradforskjeller. Dette blir vanskelig for Helen i relasjonen til Aksel. Hun idealiserer ham, andre ganger betviler hun denne idealiseringen.

Å se seg selv via den andres blick

På veggen i entreen hadde det hengt et lite speil. Hun hadde fått et glimt av seg selv idet hun gikk forbi det og skulle hente jakken sin. Blanke øyne, regnvåte, bløte, fulle av ømhet hun ikke hadde fått tid til å stryke ut før hun fanget opp sitt eget bilde, hun var blitt forbløffet som om hun skulle ha sett månens bakside, hun hadde sett seg selv som Aksel måtte se henne (s. 80).

Vi ser det i sitatet ovenfor, hvordan Helen tolker og analyserer Aksels blick på seg selv. Hun får et glimt av sitt «egentlige» selv i sitt speilbilde, den samme måten som Aksel kanskje ser henne. Som om Helen søker svar på hvem hun er gjennom Aksel. I møte med Aksel ser Helen seg selv på en ny måte.

Og i et absurd øyeblikk av fryktelig utålmodighet ville Helen at han skulle fortelle henne hvem hun var en gang for alle; fortelle nøyaktig hvem han så på (s. 72 - 73).

Sitatet viser Helens sterke utålmodighet for å få et endelig svar på hvem hun er, som om hun innser at Aksel er den som kan definere henne.

Bekreftelser. Den kvelden ble full av dem: Hun sto å så seg i speilet på badet, og så hvem Aksel hadde funnet frem til, og hvem hun selv hadde funnet (s. 101).

Allerede som barn har Helen vært opptatt av å speile seg, noe teksten stadig kommer tilbake til. Sitatet sier også noe om hvordan Helen iakttar Aksel. Det kan synes som om det ligger mye skam bak måten Helen analyserer Aksels blick på seg selv. En redsel for å bli avslørt, at Aksel skal se hvem hun egentlig er. Å vise Aksel alle delene av selvet vekker angst. Samtidig er det nettopp det Helen ønsker, å bli sett for den hun er.

Hun omstilte seg smidig, plukket ikke på noe, fulgte med videre i stedet. Hun så forskjell på stort og smått, ja, slo en strek over det meste. Det var kanskje ett og samme trekk alt sammen. Iallfall var det nå engang slik hun var (s. 132).

Sitatet viser hvordan Helen ser seg selv som en som lett tilpasser seg andre. Hun stiller ingen krav, som om hun ser på det som en styrke.

Virkeligheten var blitt bløt som gelé, verden var en dryppende masse. Hadde hun sett Aksel eller bare innbilt seg det? Hva var virkelig? Hadde hun innbilt seg grimasen han hadde gjort? Om han var død eller skadet, hvordan kunne hun sitte her hele dagen av redsel for å røpe forholdet til ham? Hun tenkte og tenkte, men fant ikke ut hvordan det var med ham; innerst inne visste hun at hun fantaserte, gjorde hun? (s. 154).

Sitatet skildrer Helens opplevelsesverden: hva er virkelig og hva er fantasi? Rasjonelt ligger det en frykt for at forholdet skal bli oppdaget av begges respektive ektefeller, men det Helen her referer til er ikke en konkret frykt. Helen er usikker på om hun hadde sett Aksel, om hun hadde sett grimasen han hadde eller ikke. Hun har vanskeligheter med å stole på sine opplevelser og de følelser hun kjenner på i samspill med Aksel. Det kan synes som om hun tidvis har angst for fragmentering, at selvet nærmest skal gå i oppløsning. Følelsene hun kjenner blir gjort om til noe hun kan forstå på et kognitivt plan, som om hennes følelser virker forstyrrende.

Han fortsatte å være den som bestemte hva de skulle snakke om. Hun fortsatte å se ham. En beslutning. På en måte hadde han gjort henne ensom. Hun hadde lært å tie (s. 159).

Aksel virker rigid i sin atferd. Aksel fremstår som lite forutsigbar, han er noen ganger engasjert i å møte Helen og andre ganger mer tilbaketrukket og mindre tilstede. Helen fortsetter forholdet til Aksel, på tross av at det skaper en større grad av ensomhetsfølelse i

henne. Helen får etter hvert innsikt i at relasjonen til Aksel ikke er bra for henne, årsaken kan være at hun kjenner på skuffelsen over at Aksel ikke er den personen hun «trodde» han var.

Hun ble visst klossete, og Aksel var like gjenstridig. Og hun fortsatte i stedet å fantasere om ham. Hadde hun stadig ikke riktig lyst til å oppgi de fantasiene? (s. 165).

Teksten formidler at Helen blir mer selvkritisk, samtidig som Aksel blir mer rigid i sin atferd overfor Helen. Det fører til at Helen gir opp sine forventninger, men istedenfor fortsetter hun å fantasere om ham, kanskje i redsel for å miste et ytre stimuli som gjør at hun føler seg mer levende. En funksjon Aksel kan fylle.

Hun begynte å se forskjell på ham og seg igjen. Ikke bare en enhet. Ikke bare å gå opp i ham, ikke bare glemme seg selv. På nytt måtte hun ta opp et eller annet knytte hun en stund hadde lagt fra seg og bære det videre! En last av velkjent, gammelt skrot. Uutholdelig! (s. 91).

Helen begynner etter hvert å se hvordan hun har «gått opp i ham», og hvordan hun ikke har klart å skille mellom seg selv og Aksel, og det bilde av seg selv skapt av Aksel. Hun gjenoppdager seg selv, og det vekker angsten. Kanskje Helen trodde at Aksel var den som kunne «redde henne», at Aksel kunne ta henne bort fra hennes indre smerte og tomheten hun kjenner på.

Det er ikke bare å miste seg selv, gå opp i en annen, det er å se seg selv med andres blikk (s. 177).

I møte med Aksel kan det synes som om Helen har prøvd å se seg selv via «den andres blikk.» Det antas at Helen opplever Aksel som den eneste som har gjennomskuet henne. Sammen med Aksel føler Helen seg sett, men hun har også i møte med ham sett seg selv på en ny måte. Derfor blir det i større grad viktig for Helen å opprettholde relasjonen til ham, hun vil ikke tilbake til tiden før Aksel.

«Pløyd mark»

Kritikk så snart hun var inne av døren. Så snart Helen begynte å snakke løs på den måten som var blitt hennes de siste årene, mer og mer skarpt og skeptisk, og til slutt hissig og litt for alvorstfyllt, han forsømte aldri å minne henne på det (s. 189).

Ut i forholdet ser vi hvordan Aksel ofte kritiserer henne. Det kan se ut som om han har lite respekt overfor henne, istedenfor virker det som om Aksel vil vise makt og definere henne. Aksels holdning overfor Helen er tidvis nedlatende, vi ser det i kommunikasjonen mellom dem. Samtidig virker det som om Helens handlingsmønster har endret seg etter møte med Aksel. Det kan tyde på at Aksel med sin kritiske og nedvurderende holdning overfor Helen kommer til «pløyd mark» når han møter Helen. Med det mener jeg at Aksels karaktertrekk viser mange likhetstrekk med Helens foreldre og Erik. For Helen er det å motta kritikk og bli korrigert kjent fra hennes oppvekst og det å ikke kunne være aktør i eget liv.

«Og du er bare veloppdragen, du. Stakkars Helen!» Og et snev av alvor snek seg inn, selv om hun av all makt forsøkte å stenge det ute – hun tenke bakover igjen og kunne ikke la være. Ståle, Erik! Hun hadde sett verden med deres øyne. Hadde hun bare begynt å se den med enda et par øyne? (s. 176).

Sitatet er skildrende for Helens måte å være seg selv, et objekt, ikke et handlende subjekt. Kritikken fra Aksel fortsetter, hvor han ofte definerer henne. Helen prøver å stenge av for dette, men tar likevel kritikken til seg, samtidig som om hun begynner å få innsikt i å se at hun ser «verden» gjennom Aksels øyne. Helen beskriver det selv som om hun ikke kan se verden med egne øyne, bare gjennom deres.

Med ett hadde hun sagt det: «Nei. Jeg kan ikke.» Og Aksel, som sto rett opp og ned på gulvet foran henne, vaklet som om han hadde snublet. Han støttet seg med den ene hånden til veggen, øynene hans var fulle av tårer. Så bet han sammen kjevene så hun kunne se kinnbena bevege seg og fikk et nytt uttrykk i ansiktet (...) Og plutselig følte hun at han hadde avskrevet henne og våget ikke spørre mer, våget ikke åpne for enda klarere, krassere ord? Var det til denne prisen hun skulle få ham, tenkte hun hele tiden. Ved å bøye seg uten å forstå? Hun gikk hjemover, og uenigheten med ham var verre pine enn den noen andre mennesker hadde skaffet henne (...) (s. 220 - 221).

Helen er lite selvhevdende når hun er sammen med Aksel. Hun sier ham aldri imot, men én gang våger Helen å si fra. Det er etter at forholdet har blitt oppdaget av deres respektive ektefeller og Aksel vil at hun skal reise med ham til utlandet. Helen sier at hun ikke kan dra. Vi ser hvor overrasket Aksel blir, han er ikke vant til at Helen er tydelig og setter grenser. Samtidig som Helen markerer seg overfor Aksel, føler hun et sterkt ubehag og får panikkliknende angstsymptomer. Som om hun åpner opp for hennes «skjulte selv», hun er ikke vant til å uttrykke egne meninger og behov. Det synes som om hun selv også blir overrasket over sin markering overfor Aksel. Hun viser en ny side av seg selv som Aksel tidligere ikke har sett, noe som fører til angst. Helen har ikke kontroll over forholdet, hun blir usikker, og dermed synes det som om angsten forsterkes.

Aksel krever noe av seg selv og av andre på en selvfølgelig måte, krever det her og nå, ikke i morgen! Han kritiserer og går videre, han er et ordentlig menneske! Utmattet stiller hun seg nok en gang det aller siste spørsmålet. Halen på alt sammen: «Er han slik, eller kan jeg ikke se?» (s. 212 - 213).

Sitatet uttrykker en fortvilelse av å ikke kunne klare å se hva som er virkelig, er det Aksel eller er det henne selv det er noe «galb» med. For Helen finnes en grenseløs vilje til å strekke seg langt for å bli elsket og sett. Etter hvert går Helen så langt at hun forlater sine egne barn for å være sammen med Aksel. Hun savner barna, hun ligger våken om natten og gråter, likevel klarer hun ikke å ta valget om å forlate Aksel. Han kommer stadig med kritikk overfor henne. Det er hans ønske at Helen skal bo med ham i utlandet.

... og livet uten Aksel var som livet måtte være for den som våknet uten en mild form for narkotika som hun eller han hadde gjort seg avhengig av (s. 186).

Etter hvert utvikler Helen en innsikt i sitt «hekt» til Aksel. Men ved romanens slutt har Helen og Aksel fortsatt et forhold. Forfatteren bruker åpen slutt, det vil si at hun lar leseren få avgjøre hvordan romanen skal slutte. Køltzow avslutter romanen med:

Hun er i Italia, og siden kommer hun hjem igjen. Jeg tar ikke livet av henne, som forfatterne gjorde tidligere. Ingen slutt. Ikke noe ferdig bilde (s. 252).

«Det falske selvet»

The False Self has one positive and very important function: to hide the True self, which it does by compliance with environmental demands.

(Winnicott, 1965, 1987, s. 146 - 147).

Begrepet *det falske selvet*³ er ikke i seg selv et nytt begrep, det har vært brukt spesielt innenfor religion og filosofiske systemer (Winnicott, 1965, 1987). Innenfor psykoanalysen er det en teori som er skapt på bakgrunn av studier av mor - barn interaksjon. I teorien om det falske selvet fokuseres det på de sterke føringer og forventninger foreldre kan ha om at barnet skal være på en spesiell måte. Winnicott (1965, 1987) hevder at kvaliteten på relasjonen har stor betydning for barnets senere utvikling og identitet. Det sanne selvet har sitt utspring i

³ Winnicott snakker om både *selvet* og ego, iblant brukes begge begrepene synonymt. Selvet beskriver han som «kjernen» individet har til sine følelser av virkelighet og tilstedeværelse i den virkelige verden (Binder, 2005).

spontane utspill, hvor ego kan utvikles uten for sterke føringar og forventningar fra foreldrene. Det er avgjørende at mor bekrefter og gir barnet støtte, slik at ego kan utvikles og forbli i sitt sanne selv. Individar som har utviklet et falskt selv vil ikke i så stor grad være aktør i sitt eget liv. De vil istedenfor ha vanskeligheter med å uttrykke seg eller være autentisk, individet tilpasser seg i stor grad andres behov. Winnicott (1965, 1987) hevder at barn som ikke har utviklet sitt selvforhold optimalt, fra avhengighet til autonomi, vil kunne utvikle en personlighetsstruktur han kaller det falske selvet: «... Hun omstilte seg smidig, plukket ikke på noe, fulgte med vidare i stedet. Hun så forskjell på stort og smått, ja, slo en strek over det meste. Det var kanskje ett og samme trekk alt sammen. Iallfall var det nå engang slik hun var» (se sitat 132 s. 21).⁴ Gjennom hele romanen ser vi hvordan Helen overtilpasser seg i nære relasjonar. Med utgangspunkt i analysen av Helens handlingsmønster som voksen er det interessant å se på Winnicotts teori om det falske selvet.

Flere faktorer spiller inn i utviklingen av det falske selv, kjernen er at barnets spontane utspill – barnets uttrykk for behov og følelser – ikke har blitt møtt av nære omsorgspersoner. Å bli møtt på en trygg og meningsfull måte innebærer også at barnet får være i fred når det ikke uttrykker behov. En inadekvat involvering eller en overinvolvering kan føre til at barnet utvikler en mangelfull avgrensning av selvet. Når for eksempel mors involvering ikke er tilpasset barnet, vil barnet på bakgrunn av det tilpasse seg mor og hennes behov (Winnicott, 1967, 1986). Om involveringen er tilpasset barnets behov, og utviklingen skjer adekvat, vil barnet kunne bli sitt sanne selv, barnet bygger opp en sunn «omnipotens.» Barnets evne til å kunne være alene, avhenger av at barnet har et avgrenset selv når den er sammen med andre. Den emosjonelle kontaktformen mellom moren og barnet er avgjørende for denne utviklingsprosessen. Winnicott (1965, 1987) beskriver det som at moren «holder barnet i sitt sinn» - en *holding environment*. Det vil si at barnet føler seg beskyttet av moren både fysisk og psykisk, barnet vil utvikle en «kjerne» i seg selv med en følelse av å være virkelig. Dette samspillet mellom mor og barn beskrev han som *the good-enough-mother* - et samlebegrep for faktorer som må ligge til grunn for at barnet ikke skal utvikle en avvikende karakterstruktur.

Winnicott (1971, 2005) argumenterer for hvor viktig *speiling* er for barnets adekvate utvikling. Speiling er både en måte å finne en annen, og en måte å finne seg selv på. Speiling er noe vi mennesker gjør hele tiden i form av blikk, gester og ord. Denne form for speiling er spesielt viktig blant mennesker som står hverandre nær, som foreldre og barn,

⁴ Når jeg refererer til sidetall er utdraget hentet fra mine sitater: III. Analyse av Helen (s. 10 - 24).

kjærlighetspartnere og venner. Det er gjennom speiling, eller i samspill med en annen, at individet blir oppmerksomt på hva som er sitt eget. Når barnet ser moren betrakte seg, ser barnet seg selv slik det reflekteres i morens ansikt:

*«What does the baby see when he or she looks at the mothers face? I am suggesting that, ordinarily, what the baby sees is himself or herself. In other words the mother is looking at the baby and **what she looks like is related to what she sees there**». All this is too easily taken for granted. I am asking that this which is naturally done well by mothers who are caring for their babies shall not be taken for granted»*

(Winnicott, 1971, 2005, s. 151)

Winnicott (1971, 2005) er opptatt av at det barnet speiler kommer fra den som barnet speiler. Barnet blir sensitiv overfor å lese morens ansiktsuttrykk, og når speilingen er adekvat vil barnet utvikle en forståelse av seg selv. Det er også en måte å lære seg å samhandle med andre mennesker, en sosialiseringssprosess (Binder, 2005; Winnicott, 1971, 2005). Imidlertid er det ikke alltid barnet opplever adekvat form for speiling i morens blick, noen ganger får ikke spedbarnet tilbake den affekten som barnet selv sender ut av blick og gester. Det vil ifølge Winnicott (1971, 2005) kunne føre til at utviklingen forstyrres og kan få flere konsekvenser for barnet. Først, barnets kognitive kreativitet begynner å se etter andre måter å markere seg på for å få oppmerksomhet og respons fra miljøet utenfor seg selv. Barnet vil komme til å se etter andre måter å aktivere moren på for å oppnå respons, metoder som for eksempel aggresjon eller annen form for atferd som skaper oppmerksomhet. Winnicott (1971, 2005) knytter som nevnt speiling til barnets egen kreativitet, og barnets erfaring av sin egen eksistens. Det er denne dynamikken mellom barnet og omsorgspersonen som driver speilingen framover (Binder, 2005).

I utviklingen av det falske selv har individet tapt kontakt med det kroppslige og den følelsesmessige del av samhandlingen, individet må «kalkulere» seg fram i de ulike situasjoner og samspill. Det er en splittelse mellom det sanne selvet og det falske selvet. Det sanne selvet består av individets egne følelser og behov, men av angst for utslettelse danner individet et falskt selv. Det ser vi utspille seg i Helens relasjon til Aksel: *«Han fortsatte å være den som bestemte hva de skulle snakke om. Hun fortsatte å se ham. En beslutning. På en måte hadde han gjort henne ensom. Hun hadde lært å tie»* (se sitat 159 s. 21). Helen tar ikke valg på bakgrunn av egne følelser og behov, og hun viser liten grad av egen vilje. Det er Aksel som setter premissene. Den spontanitet som ligger i det å uttrykke følelser og kreativitet vil i et falsk selv ikke være like tilgjengelig, og resultatet er manglende emosjonalitet i kontakten (Winnicott, 1965,

1987). Det falske selvet vil ofte være knyttet til en opplevelse av tomhet og tap av mening: «... Formiddagen hadde vært håpløs, men hun tenkte på nytt på ham uten sinne eller uvilje, tvert imot, hun var igjen klar over at hun kunne være med på alt han fant på ...» (se sitat 128 s. 15). Vi ser ut av teksten at Helen ofte kjenner på melankoli og en form for håpløshet. Hun føler sinne, men retter sinnet innover mot selvet istedenfor mot Aksel: «... Som så ofte hadde sittet med hånden i haken og fortapt seg i småkritikk og drømmerier, som så ofte ble sint på seg selv, men sjelden hadde syndet av hat eller misunnelse» (se sitat 220 s. 32).

Winnicott (1965, 1987) påpeker at det finnes grader av det falske selv. I ekstreme tilfeller vil det sanne selv være så godt beskyttet av det falske selv at spontaniteten er fraværende. Der hvor splittelsen er stor mellom det sanne selv og det falske selv, vil individet kunne bli rastløst, ha manglende evne til konsentrasjon og behov for stimuli utenfra for å kunne føle seg mer levende. «... Alle kjedet henne dessuten, hun var aldri tilstede der hun var (...) Hun leste den samme siden om igjen ti ganger ...» (se sitat 92 - 93 s. 16); «Resten av dagen gikk hun rundt i en rastløshet som til slutt ødela all glede. Hun greide ikke engang samle seg om en avis» (se sitat 76 s. 14). Denne beskrivelsen er treffende for Helens væremåte. Hun kjenner ofte på indre kaos, mangel på konsentrasjon og kjedsomhet. Det falske selvet er altså ikke et entydig begrep (Binder 2005; Winnicott, 1965, 1987), men skaper i ulike grader ulike tilstander for individet. Det disse tilstandene allikevel har til felles, og som gjør at de kan betegnes som det falske selv, kjennetegnes ved mangelen av autentisitet. I den mest ekstreme form, vil individet ha lite eller ingen kontakt med sitt sanne selv. Det falske selvet vil av andre bli oppfattet som individets sanne selv. I en mer «normalutgave» av det falske selvet vil det sanne selvet dominere. Individet kan være i kontakt med egne behov og i stand til å uttrykke følelser spontant, der det falske selvet til tider vil kunne handle i overensstemmelse med det sanne selvet.

Analyse av Helens oppvekst og relasjon til mor

Det tredje spørsmålet som stilles er hvorvidt Helens oppvekst og hennes relasjon til mor kan bidra til å forklare hennes hekt til Aksel. Min hypotese er at «nøkkelen» til å forstå Helens hekt til Aksel ligger i relasjonen til mor, noe teksten gir belegg for. Helens oppvekst og relasjon med foreldrene er en undertekst i romanen, og et retrospektiv på hennes barndom formidles gjennom hele romanen. I det følgende vil jeg diskutere hvilke kvaliteter i relasjonen til foreldrene og trekk ved Helens oppvekst som kan ha bidratt til hennes utvikling av et falskt selv.

Å se seg selv

Hvordan var jeg som barn? Jeg vet ikke. Nei. Det er mulig de hadde rett når de sa at jeg var såkalt «sjenert», men nei. De forsøkte som så ofte bare å dekke over noe. Ofte var jeg nærmest lammet, jeg kunne brått ikke snakke, jeg visste ikke hvor jeg skulle gjøre av meg. Men sky? I virkeligheten var jeg alltid litt for sterk. Det var kanskje selve knuten, tror jeg. Jeg husker nok at jeg ble sjenert. Men de brukte som sagt ordet om noe annet, foreldrene mine. Når jeg trodde det ble ledd av meg, og fikk panikk. Alt sto på spill da, noe holdt på å hende! (s. 6).

Helen beskriver seg selv som sterk, at det kanskje var selve knuten. Det kan virke som at det å være sterk for Helen er synonymt med å ikke vise følelser. Som om hun alltid har vært nødt til å ta seg sammen. Helen uttrykker ikke ønsker og behov, tar ingen plass eller viser hvem hun egentlig er. Jeg tolker det dithen at hun brukte «sterkheten» som mestringsstrategi i et hjem hvor foreldrene var lite emosjonelt tilgjengelige, hvor barna måtte tilpasse seg foreldrene og deres rigide regler. Helen beskriver tilstander som kan relateres til angst, men hvor foreldrene definerte det som sjenanse. Det kan se ut som om Helen opplever panikk som reaksjon på følelsen av skam og når hun kjenner seg avvist av foreldrene. Noe som kan tyde på at tilknytningssystemet blir aktivert (Bowlby, 1988). Tilknytningssystemet signaliseres av emosjoner og bidrar til at tilknytningsbåndet dannes mellom barn og deres primære omsorgsgivere. Helen må i samspill med sine omsorgspersoner ofre sine egen autentiske følelser for å ikke miste tilknytningen. Fonagy et al. (2005) mener at evnen til mentalisering svekkes når tilknytningssystemet aktiveres. Med mentaliseringsevne menes evnen til å forstå bevisste og ubevisste mentale tilstander og følelsesmessige prosesser hos seg selv og andre, men også å forstå egne og andres handlinger ut fra disse (Fonagy & Target, 2007). Barnet har behov for å knytte emosjonelle bånd til et objekt som gir trygghet. Dersom de primære omsorgsgivere er sensitive for barnets tilknytningsbehov og dekker dem adekvat, antas barn å bli trygge på seg selv og egen mestring. Kvalitetsforskjeller i tilknytningsevnen⁵ legger grunnlaget for utvikling av senere tilknytning og kjærlighetsforhold (Bowlby, 1988).

Noe holdt på å bli borte for henne. Hun skjønte feilene hun gjorde for sent, og hun hadde ikke lært å ta igjen. Hva skulle hun med disse egenskapene? (s. 67)

⁵ Metoder som har vært brukt for å studere tilknytningsevnen hos voksne er «Adult Attachment Interview.» Metodene viser at det er stor korrelasjon mellom tidlig tilknytningsforstyrrelser og tilknytningsvansker som voksen. Som hos barn må også voksne regulere denne tilknytningsatferden mellom selvstendighet og avhengighet til andre (Bowlby, 1988).

Mye tyder på at Helen har selvinnstilt. Hun ser at mange av de valg hun tar er feil for henne, men synes å mangle handlingskompetanse. Hun klarer ikke å stole på de følelsene hun kjenner og nyttiggjøre seg disse. Som om at hun ikke evner å ta egne følelser på alvor.

Helen og mor

Kjersti – den tynne, urolige, mørkhårete sykepleiersken som aldri tok seg jobb, og som var moren til Helen, Kjersti var skarp, kritisk, med en aldri hvilende ansvarsfølelse, med detektivhjerne og med mistanker og fantasier om alle rundt seg som hun aldri våget undersøke eller avsnanne. Helens mor! Når hun snakket var det for at en skulle være enig med henne, det visste vi godt (...) Barna hennes ble skikkelige, hilste pent, satt stille på trikken, ventet til det var deres tur, ble sinte på alle som gjorde noe galt. Akkurat som alle de andre husmødrene var Kjersti redd for rot, forfall, som de dyrket hun det riktige, det gode, det vakre, derfor var hun vel også forelsket i dette bildet av yngstedatteren, Helen, som ikke ble gutt, og som var overflødig pen (s 15)

Teksten formidler at Helens mor Kjersti var intelligent kvinne, utdannet sykepleier, men at hun aldri tok seg jobb. Det kan tyde på at moren aldri fikk realisert sin drøm om en yrkesaktiv karriere. Moren tar istedenfor ansvaret for hjem og familie, en rolle hun kanskje egentlig ikke ønsker, og økonomisk er hun helt avhengig av Helens far. Dette kan ha gjort henne sårbar og rigid. For Helen er moren også en rollemodell. Jeg som fortolker tenker at dette kan ha preget Helens identitetsdannelse og påvirket de valg hun har tatt som voksen. For Helens mor dreide det seg mye om dyrking av den perfekte fasade som bildet av den vakre datteren Helen, men som ikke kunne fylle rollen som den gutten hun og faren i utgangspunktet ønsket seg. Dette synes å ha preget Helen som ikke anerkjennes for sin feminitet. Istedenfor formes et objekt, en «gutt» i en overflødig pen jentekropp, jenta i henne blir i liten grad sett og bekreftet.

...Kjersti hadde trodd hun var lei seg når hun hadde det morsomt, at hun beskyttet henne, gjorde henne rasende. Hun hadde tidd stille med følelsene sine. Etter hvert grodde de vilt, og hun betalte prisen... (s. 19).

Det virker ikke som om Helens mor evner å dele det intersubjektive felleskapet. Vi ser i sitatet ovenfor at Helen ofte føler seg misforstått, og hennes reaksjon fører til at Helen blir rasende på moren. Morens overbeskyttende fokus gir lite rom for Helen, hun blir «usynlig.» Daniel Stern (1985) tok i bruk begrepet *affektinntoning* for å beskrive hvordan barnet søker til et felleskapet, en trang til å dele subjektiv opplevelse med omsorgspersonen. Affektinntoning er i følge Stern (1985) et ledd i en prosess hvor barnets selvopplevelse reguleres av en selvregulerende annen, noe som hjelper barnet til å integrere erfaring. Begrepet

affektinntoning, slik jeg ser det, er nært knyttet opp til begrepet *holding environment* til Winnicott (1965, 1987).

Kjersti, som sa ja når hun mente nei, og som hadde forbudt dem å si hverandre sannheter (s. 96)

Vi ser at Helen gjennom oppveksten må forholde seg til en mor som er utydelig i sin kommunikasjon. Foreldre som ikke er tydelige skaper uforutsigbarhet for barna. Den samme måten å kommunisere på utspiller seg i Helens væremåte overfor Aksel. Ifølge Bowlby (1988) vil tidligere tilknytningserfaringer antas å prege sosiale interaksjoner videre i livet og at disse mønstrene er relativt stabile.

Hun var trygg! Bortsett fra de gangene da hun ble rammet av lynet og sto svettende låst i et innbilt dilemma, ble tvunget til å hilse, smile, og ble grepet av hat eller intens kvalme. Bortsett fra når hun ble nervøs, bortsett fra når moren spurte om hun ble trett, avsluttet setninger for henne og fikk en annen mening ut av dem enn Helen hadde hatt. Da ga hun opp! (s. 15).

Det virker som om Helen ikke tas på alvor av foreldrene. Hennes subjektive opplevelse anerkjennes i liten grad, isteden «tvinges» hun inn i en prektig fasade preget av morens forventninger. Noe som kan føre til at grensene til Helens eget selv overskrides og en opplevelse av å bli invadert. Vi ser ut fra sitatet hvordan morens invadering utløser negative følelser som hat og kvalme. Det virker som om det var lite rom for spontane utspill i Helens oppveksthistorie, alt som skulle ut måtte sensureres først. Dette er faktorer som Winnicott (1965, 1987) hevder kan medvirke til utvikling av det falske selvet. Ifølge Fonagy et al. (2005) beskrives *affektspeiling* som vesentlig for barnets adekvate utvikling. Affektspeiling forklarer hva som skjer under det tilstandsregulerende samspillet mellom mor og barn. Omsorgspersonen må kunne vise at hun forstår barnets emosjoner, men samtidig kunne regulere egne følelser som respons på barnets affektive uttrykk. Omsorgspersonen må kunne støtte barnet i å etablere likevekt og bli roet ned når det befinner seg i en tilstand av ukontrollert aktivisering. Fonagy et al. (2005) hevder at tidlig samspill mellom mor og barn har stor betydning for hvordan individet kan utvikle psykiske forstyrrelser og utgjøre en trussel mot opplevelsen av å være et handlende selv. Helen sliter med å stole på egne følelser, som om følelsene hun kjenner ikke er «riktige», derfor blir det også vanskelig for henne å være et handlende subjekt. Det kan synes som om Helens følelser blir «forstyrrende», og at hun overveldes av dem. Som kompensasjon for ikke å ha blitt sett av mor, har Helen blitt «god» til å være «flink.» Ved å være «flink pike» føler Helen seg sett av mor og tilknytningen

oppretholdes. At Helen er intelligent gjør at hun i større grad kan spille ut rollen som «flink pike.»

Skammen var, også for Helen, som et drap. Men hun rettet det opp, ved å hate Kjersti i hemmelighet, skammen krympet, nå var den bare blitt noe hun delte med de andre barna. Kjersti sto for seg selv og var blitt det eneste gale (...) Gjennom resten av oppveksten sto likevel ansiktet hennes mellom Helen og kjærestene hun fant seg. Bak den perfekte barndommen samlet det seg opp rusk og rask. Alt ble mindre og mindre glatt, pent og riktig (s. 18).

Helen formidler at hun tidvis hater sin mor, noe som samtidig synes å utløse skamfølelse. Det kan tyde på at det å hate mor er en måte Helen kan ta hevn over mor. At hun har følt seg avvist av mor og i liten grad fått den oppmerksomheten hun har behov for. Helen kan ikke opponere på foreldrene i virkeligheten, være direkte og si fra, derfor blir hatet av mor en måte å utagere hennes indre frustrasjon. I sitatet over skildrer Helen hvordan morens ansikt sto mellom hennes selv og de kjærestene hun fant seg. Det kan tyde på at tilknytningen Helen har til moren har «satt seg» som en del i hennes eget selv. At Helen i manglende grad har utviklet et avgrenset selv og autonomi. At separasjonen som normalt følger etter den symbiotiske tilknytningen ikke synes å ha vært adekvat (Mahler, Pine & Bergman, 1975). Ifølge Mahlers et al. (1975) utviklingsteori om *separasjons- og individuasjonsprosess*, vil barnet etablere en selvrepresentasjon som er adskilt og avgrenset fra representasjonen av objektene. Selvrepresentasjon er den måten individet oppfatter seg selv, bevisst eller ubevisst. Utviklingsprosessen starter med at barnet befinner seg i en fase av symbiose med moren, som skaper en balanse hos barnet mellom det psykologiske og fysiologiske. Samspillet mellom mor og barn er i denne fasen (de tre første leveår) helt avgjørende for i hvilken grad barnet vil etablere sin selvrepresentasjon. Begrepet objektreasjoner referer til indre representasjoner av mellommenneskelige forhold og ikke av atferd som kan observeres direkte. De indre representasjoner dannes på bakgrunn av internalisering, det vil si prosessen som skjer når individet «etablerer» de ytre omgivelser til intrapsyriske strukturer. Utviklingsmessig er det viktig at barnet klarer å skille mellom selvrepresentasjoner og objektrepresentasjoner, det vil føre til at barnet har en følelse av å være atskilt fra den andre (Gullestad & Killingmo, 2005). Barnets indre strukturdannelse skjer som følge av denne separasjons- og individuasjons utviklingen. De ulike stadier barnet går gjennom i prosessen vil senere være avgjørende for i hvilken grad individet vil kunne danne dype og vedvarende emosjonelle forhold til andre mennesker (Killingmo, 1980).

Etterpåkløketen år senere gnager i henne. Hun lot dem bestemme fordi hun unnvek ubehag. Hun hadde fryktet protestene deres på litt av den samme måten som Kjersti (s. 54).

Det synes som om det er vanskelig for Helen å sette grenser i nære relasjoner. Hun unngår konflikter, og blir dermed utydelig i sin måte å kommunisere på. Hun oppnår på denne måten lite respekt. Helen gjenkjenner dette mønsteret som voksen slik hennes reaksjoner og handlinger utspilte seg i relasjon til moren Kjersti.

Selvkritisk

Helen! Som alltid hadde vært litt for flink. Som så ofte hadde sittet med hånden i haken og fortapt seg i småkritikk og drømmerier, som så ofte ble sint på seg selv, men sjelden hadde sydet av hat eller misunnelse (s. 220).

Helen fikk mye kritikk som barn. Kritikken kan ha ført til at Helen som voksen måler sin verdi ut fra prestasjoner, ikke ut fra den hun er. Det kan virke som om Helen aldri blir fornøyd med seg selv og sine prestasjoner. Helen synes å mangle den bekreftelsen som er nødvendig for utvikling av et positivt ladet selvbilde, som om Helen ikke opplever å være berettiget til å «eie» egne følelser. Uttrykket *The gleam in the mothers eye* er kvaliteten på hvordan barnet blir møtt og sett av omsorgspersonen (Kohut & Wolf, 1978). «I utgangspunktet «ser» barnet seg selv via den annens blikk» (Gullestad & Killingmo, 2005, s. 35). Selvfølelse er relatert til tilfredsstillende av narsissistisk libido. Utvikling av en god selvfølelse avhenger av måten egenverdi og selvaktelse blir internalisert i barnet. Regulering av egenverdi og selvaktelse beror på omsorgspersonenes anerkjennelse, og hvordan barnet speiler seg i deres beundring (Kohut, 1971). Om reguleringen av selvfølelsen er mangelfull eller en form for overidealiserings vil selvfølelsesreguleringen stagnere, eller utvikle seg til å bli forstyrret i en primitiv selvfølelse (Mahler, 1968). Individet som ikke har utviklet et positivt ladet selvbilde, vil kunne bli avhengig av anerkjennelse fra andre personer for å opprettholde et vakkende selvbilde, mindreverdsfølelse, kjedsomhet og indre tomhet (Masterson, 1976). Helen kjenner stadig på en redsel for ikke å være flink, pen og snill nok. Som om hun mangler følelsen av trygghet, egenverdi og indre forankring. Teksten i sitatet formidler også at Helen ofte blir sint på seg selv. Aggresjonen rettes inn mot hennes «sanne selv», hennes falske selv «tillater» ikke å utagere sinne.

Latter. Og skamfølelse. Barndommen hennes var full av liknende opplevelser (s. 135).

Ut fra det teksten formidler kjenner Helen skamfølelse. Hennes negative selvbylde blir skjult av hennes atferd; latter og mye snakk. Som om hun skjuler seg bak sin påtatte ekstroverte atferd. Ifølge Kohut (1977) er avvising av barnets søken etter bekreftelse og anerkjennelse kilden til utvikling av skamfølelse. Mitt inntrykk er at Helen kjenner på både selvforakt og skam. Overdreven skamfølelse kan relateres til latterliggjøring barnet har vært utsatt for. Om barnet har blitt avvist eller lite bekreftet vil barnet kunne bli tvilende på sin egen verdi. Barnet vil kunne utvikle en fundamental tvil om det fortjener å bli elsket, og med det bli særdeles opptatt av den andres blikk. Personen blir sensitiv overfor andres bedømmelse, og tolker ofte den andres holdninger til seg selv i negativ retning. Skam kan få personen til å føle seg uverdigg og mislykket (Kohut, 1971).

Det må ha regnet, det var en del grå og regnvåte somre de årene. Derimot husker jeg at jeg hisset meg opp foran speilet (kjedsomhet på regnværsdager?), jeg hatet av og til mitt eget ansikt, joda! Det regnet, og jeg så meg i speilet, forbitret, det var ikke et ansikt jeg så, men en person som aldri ville kunne bli noen annen, en skjebne! (s. 20 - 21).

Helen ser seg ofte i speilet. Det synes som om Helen kjenner på en ambivalens i forhold til det hun ser, preget av det objektet moren har skapt av henne; den vakre, perfekte, flinke piken. Tidvis kommer denne ambivalensen fram som en forbitrelse og et innadrettet hat. Ut fra sitatet vitner det om at hun sitter fast i et mønster preget av fortiden «en person som aldri ville kunne bli noen annen, en skjebne», som om hun ikke har fri vilje. Det virker som om hun ikke klarer å se at hun har reelle valg.

Hun hadde vært så redd uenighet, hun øynet en konflikt bak ethvert spørsmål som ble stilt, rundet av, meglet, forsonet. Insisterte de på noe, ble de avspist av Torgeirs leveregler (...) Å være flink hjemme var også farlig, men gikk så lenge man holdt seg på sitt eget rom. Så holdt hun seg på rommet. Tegnet til hun ble ør. Og ble av og til på tvers av alt og alle grepet av raserianfall, da gikk hun langt utenfor det feltet som var hennes (s. 23-24).

Ut fra teksten tyder det på at Helen som barn ikke fikk uttrykke affekter som aggresjon. Helen lærer på denne måten å undertrykke sine egne følelser. Vi ser ut fra analysen hvordan Helen som voksen ikke utagerer aggresjon i nære relasjoner. Den frustrasjon hun føler rettes mot hennes indre, sitt sanne selv. Ifølge Monsen (2005) vil affekter som er tilstrekkelig integrert hos individet fungere som en ressurs. Hvis affektene ikke blir tilstrekkelig integrert vil aktivering kunne virke forstyrrende inn på individets opplevelse. Den selvhevdelse og autonomi man viser ved aggresjon kan komme i konflikt med behov for tilknytning og

nærhet, dersom sinnet oppleves som trussel mot relasjonen. Dersom et individ føler skam og anser seg selv som verdiløs, vil det være vanskelig for individet å ta plass og stikke seg fram ved å vise sinne. Noe som fører til at selvet hennes ofres for å opprettholde relasjonen. På den måten blir individet selvutslettende i relasjoner til andre mennesker. Noe som er et tydelig karaktertrekk hos Helen.

Beskyttet av «det falske selvet»

Jeg spilte et bestemt teater. Jeg spilte at ingenting betydde noe for meg. Ja, i en periode elsket jeg dette skuespillet, som ikke bare var skuespill. Jeg trodde på det også. Å være lydig, grei, bedre enn de andre, få ros, være feilfri, være en engel. Samtidig spilte jeg andre stykker, jeg spilte gutteaktig av og til, på en helt hjelpeløs måte, for jeg kunne det ikke, jeg kunne bare være pike. Jeg spilte og spilte, diktet og fant på, alltid på flukt. Vekk fra det som var, vekk fra den smale vei der og da (s. 7).

Vi ser hvordan Helen skifter rolle med å spille skuespill. Hun utsletter seg selv for å bli godtatt av foreldrene. Det falske selvet prøver å beskytte hennes sanne selv. Hun gjør alt for å tilfredsstille foreldrene og for å unngå avvisningene. Hun higer etter at foreldrene skal «se» henne, hun spiller gutt eller flink pike for å oppnå oppmerksomhet og anerkjennelse. At foreldrene ønsket seg en gutt når Helen skulle bli født, kan ha påvirket måten foreldrene behandlet henne. Det kan tenkes at Helen har følt seg mindre verdifull blant sine eldre søsken. Hun kan aldri nå opp til deres posisjon i søskenflokket, det blir en kamp om å få foreldrenes oppmerksomhet. Samtidig sier Helen at hun kunne bare være «en pike», selv om hun forsøkte å spille rollen som gutt. Det kan ut fra teksten tyde på at Helen tror faren ville ha likt henne bedre om hun var en gutt. Helen har en bror som faren yter mer oppmerksomhet. Helen har to eldre søstre, noe som kan ha påvirket henne i større grad for ikke å nå fram til foreldrene. Den eneste måten hun kan vinne fram til dem og få positiv tilbakemelding, er å ta rollen som «flink pike.»

Alt hun kunne var å opptre som gledesspreder, som yngstebarn uten konkurranse (s. 19).

Helen klarer ikke å vise at hun er sårbar overfor foreldrene eller omverden. Hun distanserer seg fra sine egne følelser ved å rette oppmerksomheten mot det konkrete. Det blir viktigere å være flink og tilpasse seg andres behov. Helen vil at rollespillet skal ta slutt, hun lengter etter å være åpen og ærlig, det antas at det ligger en lengsel i å bli sett. Winnicott (1971, 2005) hevder at barn som ikke blir speilet og møtt med sine behov, vil istedenfor bli søkende på ytre

omgivelser, den indre opplevelsen reduseres og intellektet blir dominerende. Vi ser hvordan Helen inntar rollen som en gledespreder for å oppnå anerkjennelse. Det synes som om Helen kun blir sett av foreldrene når de har tid til henne og når hennes atferd signaliserer at hun har gjort seg fortjent til deres oppmerksomhet. Hennes atferd preges tilsynelatende av livlighet, en form for mestringsstrategi hun muligens tok i bruk som en flukt fra det hun egentlig føler. Følelser som for Helen er utålelig og ikke til å bære. Hun beskytter seg fra sannheten om seg selv med en atferd som lettlivet og sprudlende. Jeg tolker det dithen at Helen allerede som barn tok i bruk ulike «atferdsteknikker», ubevisst, for å beskytte seg mot omverden og spesielt sin familie. Det kan virke som om Helen snakker med mennesker for syns skyld, hun er vennlig for å bli «kvitt dem.»

For et ras! Torgeir var knust for godt, og faktisk ikke helt tilregnelig. Han så av og til på Helen med et fjernt, irritert blick eller så enda mer forbi henne enn før. Helen ante at hun minnet om Fredrik (hennes bror), og følte at hun var håpløs i live. Kjersti ble nok såret på Helens vegne, men greide også som vanlig å redusere henne: «Vi er like glade i alle barna våre, vet du», og: «Vi trenger deg også.» Familien hadde virkelig vært et korthus (s. 26).

Det virker som om Helen generelt har opplevd faren som lite tilstedeværende og forutsigbar i sin atferd, noe som ytterligere forsterkes etter brorens dødsfall. Faren synes å trigge uro og frykt i henne. Farens blick av irritasjon kan antas å ha ført til aktivering av angst. På bakgrunn av denne samhandlingen tilpasser hun seg foreldrene i enda større grad enn tidligere. Helen beskriver en tilstand som kan minne om en stressreaksjon: lammet, klarer ikke å snakke, følelse av ikke å kjenne seg selv eller å være utenfor seg selv. En slik form for samspill mellom henne og faren kan ha ført til at Helen føler på en engstelig spenthet der hun stadig må «være på vakt.»

Hun kunne ikke se seg selv, men hun kunne ikke se Kjersti og Torgeir heller. Mor og Far! Hun hadde alltid vært heftig glad i dem og alltid svært redd for å såre dem (...) Å si sin hjertens mening var enda litt mer utenkelig enn andre steder. Å se at de gode beskytterne også var ens fiender var umulig der (s. 22-23)

Helen bruker egennavn på foreldrene, noe som gir leseren en følelse av at hun har distanse til dem. Det kan virke som om Helens følelser overfor foreldrene er ambivalente: et elsk - hat forhold. Helen beskriver foreldrene som engstelige, derfor var de ifølge Helen strenge overfor barna. Ifølge Helen kunne de være kritiserende overfor de som var svakere. Sitatet overfor kan tolkes dithen at Helen har et anstrengt kontaktbånd til foreldrene. For Helen blir det viktig

å opprettholde «spillet» og sørge for at hun ikke sårer dem i frykt for å bryte tilknytningsbåndet. Så som Helen forsøker å balansere en skyldfølelse med å være «heftig» glad i dem, noe som skjer ubevisst. Helen kjenner samtidig på en redsel for ikke å være «bra nok», hvor fokuset så blir på det å ta seg sammen og gjøre alt «riktig.» Ifølge Mitchell og Black (1995) vil et barn alltid knytte seg til den kontaktformen foreldrene kan tilby.

Som tjueåring ble hun ofte grepet av brennende utålmodighet og en kjedsomhet så intens at det var en pine, den smertet i armer og ben som kroppslig verk (s. 63).

Det framkommer tydelig fra teksten at Helen gjennom hele oppveksten og inn i voksenlivet ofte gripes av en sterk utålmodighet, kjedsomhet og indre tomhet. Helt tilbake til Helen som liten jente ser vi at et resultat av at foreldrene ikke klarer å se og dekke hennes behov fører igjen til understimulering. Hun trenger noe utenfor seg selv som kan fylle denne indre tomheten og få henne til å kjenne seg mer «levende.»

Helen som et «Bilde»

Straffen for å være pen var at hun var blitt et Bilde, enda det eneste hun alltid hadde lyst til nå var å bryte med den rollen... (s. 19); «... jeg satt i sofaen, et Bilde, som var ute av stand til å si noe fornuftig om noe som helst» (s. 21).

Gjennom romanen ser vi hvordan Helen bruker «Bilde»-metaforen i beskrivelse av seg selv. Jeg tolker metaforen ikke bare som at Helen er pen, men også hvordan det har fått konsekvenser for henne som barn. Hennes ytre skjønnhet og fasade blir hennes måte å få anerkjennelse og oppmerksomhet fra andre mennesker. At Helen beskriver seg selv som et «Bilde» kan tyde på at hun ikke ser på seg selv som et handlende subjekt, men mer som et objekt. Et objekt, også preget av den rollen hun utspiller som «gutten» i familien.

For alt jeg vet håpet jeg nettopp bare at noe avgjørende endelig skulle skje. Gjennombrudd, skandale, sannhet, at det skulle gå hull på alt sammen. Fryktelige øyeblikk av ubestemmelig angst og oppspilt forventning (s. 6).

Helen har et sterkt ønske om å være mer tydelig og åpen. Det synes som om hun lengter etter å kunne vise sitt sanne selv, og komme fram med sitt eget. Å føle seg som et objekt er å leve med et falskt selv. Teksten formidler sterkt hvor låst og fanget hun er av ikke å kunne leve autentisk: «... jeg er den jeg er, jeg kommer aldri ut av mitt eget skinn» (s. 221).

IV. Hektet

På bakgrunn av det vi får vite om Helens oppvekst har jeg ut i fra ulike objektrelasjonsteoretikere forsøkt å belyse hvilke tidlige utviklingsprosesser som kan være med på å påvirke Helens karaktertrekk. Karaktertrekk som hun bærer med seg inn i møtet med sitt kjærlighetsobjekt. På bakgrunn av analysen av Helen og hennes samspill med Aksel, får vi innblikk i en relasjon hvor dynamiske forhold styrer deres samhandling og atferd. Jeg har i min analyse valgt å se på Helens relasjon med foreldrene ut fra et utviklingsperspektiv. Jeg trekker også inn ulike aspekter ved atferdspsykologi og psykobiologi, hvor jeg blant annet diskuterer fenomenet hekt med utgangspunkt i begrepet *periodisk eller intermitterende forsterkning*. Det er innenfor dette feltet gjort en rekke eksperimenter på dyr. Disse eksperimentene kan være generaliserbar til mennesker, og kan være medvirkende faktorer til etablering av en dysfunksjonell interaksjon i nære relasjoner. Jeg tenker at denne forklaringsmodellen kan være med på å skape en ytterligere forståelse av den dynamikken som utspiller seg mellom Helen og Aksel. I innledningen definerte jeg hekt som; en nervøs, romantiserende, tvangsmessig opptatthet av en annen, med innslag av panikk. Ifølge Gran (2010) vil et hekt kunne føre til at individet blir psykologisk redusert og selvsensurerende. Individet går fra å være et handlende subjekt til et objekt. Den ene parten vil alltid ha noe mer av den andre, mer enn vedkommende ønsker, eller er i stand til å gi. Et hekt er et destruktivt forhold preget av forvirring og usikkerhet fra begge side.

Hvem har ditt ansikt

Liv Køltzow i intervju av Tove Ilsaas i NRK, 01. mai 1993:

«Det med å se seg i speilet henger sammen med dyptliggende psykologiske problemer kan man si. Den type søken eller leting er nok vel så mye jakten på en annens blick som på henne selv – man søker en bekreftelse; et blick, et smil, et svar, en jakt på kontakt. Den type kontakt lykkes først når hun møter Aksel»

Behovet for å bli sett og bekreftet er primært hos alle mennesker (Winnicott, 1965, 1987). Det synes som om Helen har et sterkt behov for å bli sett og bekreftet. Hun lengter etter å bli elsket for den hun er og har et håp om ekte kjærlighet. Helen virker søkende, etter å ha levd flere år i et destruktivt ekteskap med Erik. Når Helen møter Aksel så øyner hun et håp om at Aksel skal se hennes «sanne selv.» Det kan være flere sårbarhetsfaktorer som medvirker til at en person havner i et hekt forhold. Det antas at Helen har vanskeligheter med å anerkjenne

egne følelser og kjenne etter hva som er hennes ønsker og behov. Helen er selvkritisk og har et negativt ladet selvbilde, dermed har hun vanskeligheter med å være autonom og kunne hevde seg i nære relasjoner. Hun kjenner på følelsen av sinne, men affektspenningen utageres ikke, isteden retter hun sinne innover mot selvet. Hun bruker i større grad intellektet og det kognitive i møte med andre mennesker. Det kan tyde på at Helen har internalisert foreldrenes fordømmer: kritikk og avvísning av alle spontane uttrykk. Det å kunne bli sint er avgjørende for et positivt ladet selvbilde og autonomi (Gullestad, 1992).

Vi har i analysen sett hvordan Helens psykologiske fungering forandrer seg etter hvert som forholdet til Aksel utvikler seg. Hos Helen fører heftet til en regresjon. Hennes altoppslukende opptatthet av objektet Aksel formidles gjennom hele romanen: «*Hun trodde nok de var en sammensmeltet enhet ...*» (se sitat 79 - 80 s. 16); «*Aksel var skulptur, maleri. Aksel var noe hun måtte ha og ikke ville slippe ...*» (se sitat 81 s. 14); «*Han er blitt det eneste som teller. Alt annet er blitt ulyst ...*» (se sitat 87 s. 18); «*... hun beundret ham og hadde fått lyst til å være som ham ...*» (se sitat 96 s. 17).⁶ Det er vanskelig for Helen å være et handlende subjekt når hun er sammen med Aksel. Hun blir «usynlig» på samme måten som da hun var barn, hvor hennes «sanne selv» ble gjemt bort og beskyttet av hennes «falske selv» (Winnicott, 1965, 1987). Det synes som om Helens vitalitet ble borte i interaksjonen med mor. Løsningen for Helen i samhandling med mor, ble å undertrykke egne følelser og behov, bli usynlig. Som voksen lever Helen sitt liv i hensyn til andre. Hun kan ikke vise «sitt ansikt» i frykt for å bli avvist.

Avgrenset selv og identitet

I lys av psykodynamisk tenkning er dannelse av et avgrenset selv avgjørende for utvikling av egen identitet. Objekter som opprinnelig er ytre, blir gjort til indre representasjoner via en prosess som psykoanalysen som nevnt kaller internalisering (Killingmo, 1980). Hvor objektenes holdninger, samspill og affektregulering internaliseres og gjøres til en del av individets eget repertoar. Individet vil kunne evne å skille mellom egne og andres opplevelser, synspunkter og representasjoner om et avgrenset selv er etablert (jf. begrepet mentaliseringsevne til Fonagy et al., 2005). Det kan synes som om Helen har et relativt avgrenset selv. Helen vet noe om sin egen kraft. Hun har styrke og vitalitet, men hvor selvet synes å være mangelfullt utviklet og hennes identitet er dermed skjør. Helen beskriver det selv som: «*... I virkeligheten var jeg alltid litt for sterk. Det var kanskje selve knuten, tror jeg ...*» (se sitat 6 s. 28). Det antas at Helen brukte sin styrke som en form for mestring i et hjem med foreldre som

⁶ Når jeg refererer til sidetall er utdraget hentet fra mine sitater: III. Analyse av Helen (s. 10 – 36).

i liten grad var emosjonelt tilgjengelig, og en mor som ikke evnet å romme eller *contain* Helens følelser (Bion, 1994). Helen opponerer ikke mot foreldrenes rigide framtoning, istedenfor tilpasser hun seg dem og deres behov. Angsten for kritikk, både som barn og som voksen, ligger som en skjult undertekst gjennom hele romanen. Derfor blir det viktig for Helen å tekkes andre, som om hun ikke har egen fri vilje. Skam og skyldfølelse er noe hun ofte kjenner på, og som teksten stadig kommer tilbake til. Vi ser hvordan Helen opplever skammen: «... skammen var, også for Helen, som et drap. Men hun rettet det opp, ved å hate Kjersti i hemmelighet, skammen krympet ...» (se sitat 18 s. 31). Det kan som nevnt i analysen se ut som om Helens hat overfor mor er en måte hun kan ta hevn over henne, hennes følelse av å være avvist, invadert og krenket. Hun opponerer ikke på morens invaderende atferd i virkeligheten, men hun kan hate mor i sin indre fantasiverden. Barn som føler seg overkjørt av sine omgivelser vil kunne skape seg en egen fantasiverden som motvekt til invadering fra omgivelsen. Barnet skaper et «indre rom» som fører til kontaktløshet med sin vitalitet og sitt sanne selv (Gullestad, 1992). Hatet Helen kjenner kan synes som en protest og hevn overfor foreldrene: en mor som ikke ga adekvat omsorg og en far som brydde seg mer om andre. Vi ser i analysen at Helen har styrke og vitalitet, men i nære relasjoner blir denne vitaliteten vanskelig for henne å opprettholde. Som barn var hun nødt til å legge følelser og behov til side ut fra trangten til å bevare kontaktbåndet med sine omsorgspersoner. Farens rigide og morens invaderende framtoning kan ha ført til at Helen som voksen er lite autentisk. Vi ser hvordan hun fortsetter i det samme mønster i relasjon til menn. Hennes manglende evne til å kunne være seg selv i møte med andre, gjør det også vanskelig for Helen å være i nære og intime relasjoner. Som om hun i møte med menn mister seg selv i relasjonen, og det kan synes som om hun lett kan ta en omsorgsrolle. Det antas at Helen trigges ubevisst av Aksels forsvarsløshet: «Hånden hans skalv, hun så det samme uttrykket av forsvarsløshet i øynene hans som hun hadde oppdaget to dager før, hun kjente ham igjen allikevel ...» (se sitat 83 s. 17).

Andres forventninger til henne blir viktig og hun er ivrig etter å behage andre. Kohut (1971) hevder at der hvor barnets utviklingsmessige behov ikke blir møtt av sine omsorgspersoner, kan det resultere i strukturelle defekter. Strukturelle defekter mener han er når *selvobjektet*⁷ eller responderende andres funksjon ikke har blitt internalisert som en indre struktur. Selvobjektene har som funksjon å hjelpe barnet til utviklingen av et sammenhengende selv. Når det ikke skjer adekvat vil barnet kunne utvikle en personlighet

⁷ «Et selvobjekt er den funksjon og betydning et annet menneske, et dyr, en ting, en kulturformasjon eller en idetradisjon har for opprettholdelse av ens følelse av å være et sammenhengende og meningsfullt selv» (Karterud, 2005, s. 18).

som fører til avhengighet av andre objekter, et «objekt hunger.» Vi ser at Helen har problemer med å hevde seg og sine behov i nære relasjoner. Et autonomt avgrensede selv vil kunne handle ut fra sine egne behov og ønsker, være et selvstendig subjekt (Gullestad, 1992). En intrasystemisk⁸ svikt i ego kan føre til at individet føler en splitting. Individet vil kunne ha problemer med å være nært og intimt knyttet til en annen person, samtidig som individet har en egen identitet og er autonom (Killingmo, 1980). Helen har problemer med nettopp dette: «... Hun omstilte seg smidig, plukket ikke på noe, fulgte med videre i stedet. Hun så forskjell på stort og smått, ja, slo en strek over det meste ...» (se sitat 132 s. 21). Helen våger ikke leve ut sin egen vilje eller å si fra i nære relasjoner. Som om hun ikke har lært å være direkte, vi ser det gjennom hele analysen hvordan hun strever med å være selvhevdende. Helen kjenner på ambivalens. Hun vil at Aksel skal se hennes sanne selv, samtidig som det skaper angst hos henne: «... hun måtte bli en annen før han fikk tid til å oppfatte henne på alvor» (se sitat 128 s. 15). Ifølge Winnicott (1965 i Fonagy et al., 2005) vil barn som ikke har utviklet en representasjon av et internalisert selv kunne komme til å internalisere «den andre» i sitt selvbilde. Barnet vil utvikle et forvrengt og falskt selvbilde, og individet vil i stor grad være påvirket av hva andre måtte mene om det.

Tilknytningsmønster og valg av partner

Helen ser etter hvert at hennes ekteskap med Erik kan relateres til hennes egen oppvekst: «Hun ser godt at ekteskapet med ham bare var et svar på oppveksten» (se sitat 50 s. 12); «... å sitte fast i et ekteskap en begynner å ane var en ny blindvei, å hate seg selv for sine fiaskoer, å være seg selv...» (se sitat 55 - 56 s. 12). Som om Helen velger sine kjærlighetsobjekter ut fra et «udekket» psykologisk behov. Vi ser hennes stabile mønster både i hennes første ekteskap med Ståle, så Erik, og etter hvert i relasjonen med Aksel. For Helen blir det særs viktig å få svar på hvordan kjærlighetsobjektet Aksel ser henne, som om han skal kunne gi henne svar på hvem hun er: «... i et absurd øyeblikk av fryktelig utålmodighet ville Helen at han skulle fortelle henne hvem hun var en gang for alle; fortelle nøyaktig hvem han så på» (se sitat 72 - 73 s. 20). Det synes som om Aksel kan gi henne den bekreftelsen hun trenger for å være et sammenhengende selv. Den selvbekreftelsen Helen lengter etter og håper å finne i møte med Aksel.

Det antas ut fra analysen at Helen føler seg verdiløs, via teksten får vi innblikk i Helens tanker i relasjonen til Aksel: «Hele tiden nøt hun stemmen hans på en måte som nærmet seg det uansvarlige, hele tiden nøt hun selve det at han sa noe til henne og formet korte setninger for hennes skyld og rettet på henne eller roste og gadd å bruke en eller to timer på dette, å snakke med henne ...» (se sitat 88 s. 18).

⁸ En intrasystemisk konflikt innebærer en konflikt i struktursystemet; id, ego og superego. Det vil si forholdet innen hver enkelt distans (Killingmo, 1980).

Helen synes fornøyd bare Aksel snakker til henne, det han sier er av mindre betydning. Jeg tolker det dithen at Helen har et negativt ladet selvbilde. På bakgrunn av analysen vet vi at hun er selvkritisk. Det kan antas at Helen som voksen oppsøker relasjoner som kan bekrefte hennes kritiske syn på seg selv, noe som skjer ubevisst. Innenfor objektrelasjonsteori et man opptatt av hvordan behov for tilknytning og bekreftelse fra andre er vesentlig gjennom hele livet, hvor individet har fra tidligere erfaringer utviklet bestemte forventninger og måter å søke kontakt med andre på. Dette kan kalles relasjonsscenarioer, og forklarer ubevisste relasjonsmønstre som er relativt stabile på tross av ulike situasjoner og relasjoner (Gullestad & Killingmo, 2005).

Ifølge Fairbairn (1952) vil individet kunne komme til å repetere de internaliserte objektsforhold, de blir «trygge» og foretrukne relasjonsformer. Det blir et internalisert tilknytningsmønster for barnet, som senere i voksen alder kan gjenta forstyrrende relasjoner på grunn av de kontaktsøkende behov man har til et annet objekt. Forskning på tidlig tilknytningsmønster⁹ har kunnet predikere hvilke partnere individet kan komme til å velge som voksen. Selv om det er variasjon i svarene, viser gjennomgående funn at individer ofte velger partnere som er i samsvar med individets tilknytningsmønster (Jørstad, 1986; Norwood, 1999; Schibbye, 2009). Kohut (1977) hevder at individet trenger nære andre som kan fungere som selvobjekt, for opprettholdelse av stabile og predikerbare sider av selvet. Det vil si at individet lever visse deler av selvet i eller for andre, hvor den andre må passe inn i det bilde individet har behov for. Et eksempel på det kan være at Helen velger menn som kan bekrefte og gi «næring» til hennes negativt ladede selvbilde, en form for «selvfølelsesregulering.»

Separasjonsangst

For å forstå samspillet mellom Helen og Aksel finner jeg angstbegrepet sentralt. Angst i relasjonssammenheng er knyttet til angsten for å tape relasjonen til mor og hennes omsorg, men også angst for å bli invadert. Individets behov for tilknytning og avgrensning (Shibbye, 2009). Gjennom analysen har vi sett hvordan Helen blir angstfull og får panikk ved tanken på brudd i relasjonen til Aksel. Det kan antas at angsten hun kjenner er på et dypere psykologisk plan. På bakgrunn av analysen av Helen kan vi spørre: Er det tap av kjærlighetsobjektet Aksel eller tap av seg selv Helen frykter mest?

⁹ Tilknytningsmønstrene er utviklet på bakgrunn av forskning på barnets reaksjoner i en spesiell «fremmedsituasjon» eller opprinnelig kalt «Strange Situation.» De ulike reaksjonsmønstrene til barna i samspill med moren ble delt inn i ulike kategorier: trygge, ambivalent eller unngående mønstre (Ainsworth et al., 1978).

Ifølge Bowlby (1988) er trygg tilknytning viktig for regulering av angst og individets autonomi. Angst kan relateres til det å bli forlatt i en situasjon som virker skremmende og farefull, slik det er når tilknytningssystemet til et barn blir aktivert og barnet frykter å miste sine omsorgspersoner. Det samme tilknytningsbehovet har barnet med seg videre som voksen. Om mennesket opplever trussel om tap av emosjonelle bånd vil det fremkalle angst. Dette er et konfliktområde i mange menneskers liv, ønske om både nær tilknytning og autonomi (Bowlby, 1988). Separasjonsangst handler om det tidlige stadiet i barnets utvikling som går ut på regulering av morenes nærvær eller fravær. Noe både Bowlbys (1988) begrep *trygg base* og Mahlers et al. (1975) begrep *refueling* viser til i sin teori om barnets tilknytning og regulering av nærhet og avstand til omsorgspersonen. Et eksempel på det er studiet om tilknytningsatferd hvor barnet ble observert når det krabbet, barna pendlet mellom nærhet og avstand til sine omsorgspersoner (Mahler et al., 1975). Tilknytningen og barnets opplevelse av moren som emosjonelt tilstedeværende påvirker utforskningsatferden, noe også nyere forskning kan vise til som for eksempel fremmedsituasjonen (Ainsworth et al., 1978). Om trygg tilknytning er etablert vil barnet være bedre i stand til å utforske både sin indre og den ytre verden. Den tidlige separasjonsangsten handler om selve eksistensopplevelsen. «Tap av objektet er det samme som tap av eget selv» (Gullestad & Killingmo, 2005 s. 48). Vi ser i analysen hvordan Helens hekt til objektet Aksel blir altoppslukende, hun klarer ikke å være autentisk og selvhevdende i møte med ham. En konstant redsel for brudd i forholdet til Aksel. Videre tar hun rollen å behage ham i så stor grad at hun blir selvutslettende i relasjonen. Vi ser én gang at Helen våger å hevde seg i møte med Aksel: «... «Nei. Jeg kan ikke.» Og Aksel, som sto rett opp og ned på gulvet foran henne, vaklet som om han hadde snublet (...) og uenigheten med ham var en verre pine enn den noen andre mennesker hadde skaffet henne...» (se sitat 220 - 221 s. 23). Helen beskriver det selv som *pine* ved å sette grenser overfor Aksel, hun kommer i en tilstand av panikk og uro. Å sette grenser ved å si fra vekker indre konflikt og angst. Derfor blir det viktig for Helen å spille skuespill, noe som fører til følelse av uvirkelighet. Etter at Helen én gang markerer sine grenser overfor Aksel, kjenner hun et veldig behov for å oppsøke ham i ettertid. Ved å oppsøke ham knyttes det emosjonelle båndet, angsten reduseres, noe som skjer ubevisst. Teksten formidler at Helen også har vanskeligheter med å sette grenser og være tydelig i relasjon til sine foreldre og egne barn. Det kan virke som om selvet hennes mangler stabilitet og fasthet, derfor blir hun også utydelig i måten hun kommuniserer på.

Det antas at Helens identitet er skjør, som om hun higer etter noe utenfor henne selv som kan gjøre henne «hel.» Helen bruker ofte metaforer for å beskrive sin opplevelsesverden. En gang skildrer Helen en tilstand hvor hun føler seg brukt av Aksel: «... *Knust glass. Overalt*

knust glass. Så våkner hun og er seg selv. Hun er Helen» (se sitat 84 s. 19). Jeg tolker denne metaforen som om Helen kjenner en form for fragmentering (Kohut, 1971). Hennes angst for at selvet skal gå i oppløsning, derfor søker hun en symbiotisk annen hun kan smelte sammen med, hvor grensene mellom selvet og den andre er udifferensierte (Mahler, 1968). Som om Helen finner det hun lengter etter i relasjonen til Aksel. Det antas at angst for oppløsning av hennes selv er det Helen frykter mest. Som et forsvar mot selvoppløsningen, kan hun sammen med Aksel bli en sammensmeltet enhet og hun slipper å romme sine egne behov og hennes selv. Etter hvert har Helen innsikt til å se hvordan hun har blitt en enhet med Aksel: *«Hun begynte å se forskjell på ham og seg igjen. Ikke bare en enhet. Ikke bare å gå opp i ham, ikke bare glemme seg selv...»* (se sitat 91 s. 22). Mahler et al. (1975) mener at individet tar i bruk regresjon som et forsvar mot separasjonsangsten eller den affektive panikken, dette gjøres gjennom å bevare en sammensmelting mellom selvet og objektrelasjoner. Det opprettholdes en enhet som kjennetegner den tidlige utviklingen og beskytter angsten for at identiteten skal gå i oppløsning (Mahler et al., 1975). Det kan se ut som at det skjer en id-reduksjon av Helen, det vil si at Helen vender tilbake til mer barnlig måte å søke kjærlighet på, hvor hun blir mer klamrende og avhengig til sitt kjærlighetsobjekt. Forholdet som skulle ha bestått av gjensidig likevekt i et voksent kjærlighetsforhold får preg av konkret eller symbolsk likhetstrekk med kjærlighet for en mor eller en farsfigur (Killingmo, 1971). Helens separasjonsangst synes å være preget av regresjon og indre strukturell konflikt, noe som ble utviklet på grunn av mangel på nære emosjonelle tilknytningspersoner (Mahler et al., 1975). Når Helen møter Aksel prøver hun å vinne hans anerkjennelse og bekreftelse i mangel på behov som hun ikke har fått dekket som barn. Som om møte med Aksel har «vekket» henne. Helen kjenner på en underliggende angst for å gjenoppta fortiden og se seg selv slik hun var i tiden før Aksel, noe teksten stadig kommer tilbake til: *«... På nytt måtte hun ta opp et eller annet knytte hun en stund hadde lagt fra seg og bære det videre! En last av velkjent, gammelt skrot. Uutholdelig!» ...»* (se sitat 91 s. 22). Det antas at moren til Helen ikke har vært en trygg base (Bowlby, 1988). Dette kan også ha ført til at Helen hele tiden er på «paletten», en grunnleggende utrygghet i samhandling med andre. Denne type atferd ser vi utspiller seg i relasjonen til Aksel. For Helen blir det dermed i større grad viktig å justere sin atferd etter Aksels atferd og hans behov. Som om Helen tenker at bare hun gjør alt «riktig», vil Aksel til slutt komme til å elske og se henne: *«Det eneste som sto på var å knytte et bånd som kunne holde! Visste så, at nå måtte hun gjøre noe»* (se sitat 116 s. 18).

Aksel og intermitterende forsterkning

Som Gran (2010) påpeker, er det naturlig å trekke inn ulike biologiske aspekter for å forklare heftet. Operant betinging ble introdusert av den amerikanske behavioristen B. F. Skinner (1956 i Svartdal & Flaten, 1998). Læring gjennom operant betinging skjer ved at man lærer å justere sin atferd etter konsekvensene det får. Hvis atferden belønnes fører det til en positiv forsterkning. Dette fører til at atferden gjentas (Schwartz, Wasserman & Robbins, 2002; Svartdal & Flaten, 1998). Nyere forskning har vist at en innlært atferd utløst av en diskontinuerlig belønning og manglende forutsigbarhet, kan være mer effektiv og motstandsdyktig (utholdende) mot senere ekstinksjon (avlæring) enn om belønningen er kontinuerlig og forutsigbar. Dette kalles *intermitterende forsterkning*. Eksperimenter av denne typen ble for eksempel testet på rotter som løp gjennom labyrinter og ble belønnet med mat når de kom i mål; enten kontinuerlig eller periodisk. I ekstinksjonsfasen viste det seg at de rottene som bare fikk mat periodisk hadde høyere løpehastighet enn de som hadde trent under kontinuerlig forsterkning. Ved intermitterende eller periodisk forsterkning skapes det muligens en forventning om forsterkning når stimulansen uteblir, noe som fører til at atferden opprettholdes. Ifølge Schwartz et al. (2002) er det stor sannsynlighet for at kunnskapen fra eksperimentene kan overføres til menneskelig atferd. Setter vi dette i sammenheng med Helens heft til Aksel, ser vi i begynnelsen at Helen oppnår positiv forsterkning i relasjonen til Aksel; seksuell tilfredsstillelse, oppmerksomhet og bekreftelse. Men Aksels væremåte og atferd fører like gjerne til at Helen blir usikker og forvirret. Det virker som om Aksel har en væremåte som er utydelig, både i måten han kommuniserer på og i form av signaler han sender ut: han er enten på eller av, nær eller fjern. Han kommer med hentydninger om at forholdet ikke kan fortsette: ««Dette går jo ikke», sa han da de snakket i telefonen neste gang ...» (se sitat 152 s. 19); «... «når noen har det så fint, ville alt det andre kunne gått.» Kunne gått. Ikke: Kan gå» (se sitat 178 s. 19). Aksels uforutsigbarhet formidles både verbalt og nonverbalt. Denne dobbeltkommunikasjonen av Aksel kan sammenlignes med en form for uforutsigbar «belønning», og kan bidra til å forsterke og opprettholde heftet.

Flere signalstoffer utskilles fra ulike områder i hjernen både ved lett berøring, ved blikkontakt, i lettere intime situasjoner, men også under selve orgasmen (Brodal, 2013; Hart & Schwartz, 2009). For eksempel frigis dopamin, serotonin, noradrenalin, endorfiner og oxytocin som blant annet påvirker stemningsleie, lystfølelse og opplevd velvære. Dette øker sannsynligvis den følelsesmessige tilknytningen mellom partnerne. Oxytocin benevnes også som «kjærlighetshormonet», og er sentral i såkalt *human bonding*, blant annet knyttet til relasjonen mellom mor og barn, hvor hormonet frigjøres fra hypofysen når barnet dier. Flere

av de nevnte signalstoffene, blant annet dopamin, er en sentral del av belønningssystemet i hjernen (Brodal, 2013; Hart, 2011). Dopaminerge baner i mesencephalon er vist å aktiveres av et mangfold av sentralstimulerende midler. Dopamin er relatert til kroppens naturlige rusmiddel, som stimulerer til å maksimere belønning, i tillegg til å redusere smerte og gi økt velvære og eufori (Brodal 2013; Føyn & Shaygani, 2010). Relatert til Helen, ser vi hvordan hun i relasjon til Aksel også opplever lystfølelser: «... Og nettopp det fylte henne med denne søte forventningen som gikk på tvers av alt hun tenkte. Han fylte henne med nysgjerrighet, latter, med et sug hun ikke ville unnvære, han spaltet henne i to ... » (se sitat 170 s. 20).

Nyere forskning tyder på at det ikke bare vil være ren belønning som er drivkraften i de dopaminerge nervebanene, men også aktivering generelt av mer uventede ikke forutsigbare stimuli som krever endring i atferd. Dopamin vil kunne være en pådriver for målrettet atferd, uavhengig av om den er motivert av forventning om belønning eller ikke. En sammenligning mellom rusavhengighet, spillavhengighet og hekt synes derfor relevant. På samme måte som belønningssenteret i hjernen stimuleres av ulike sentralstimulerende midler som for eksempel alkohol vil også belønningssenteret stimuleres om individet utsettes for noe som skaper lyst og forventning som ved for eksempel forelskelse (Brodal 2013; Føyn & Shygani, 2010; Jørstad 1986). Blant annet på grunn av aktivering av de dopaminerge nervebanene i belønningssenteret vil dette kunne utløse repetisjonstvang (Føyn & Shygani, 2010). På samme måte som i starten av forelskelsen, vil også starten av hektet, være preget av mye forventning og lystfølelse. Men ikke sjelden kan hjernen gjøre feilattribuering, det vil si at den tillegger noe en årsak eller begrunnelse som ikke stemmer (Dutton & Aron, 1974; Hogg & Vaughan, 2005). Frykt eller anstrengelse kan for eksempel forveksles med gode og amorøse følelser. Flere ulike eksperimenter¹⁰ kan vise til nettopp dette; anstrengelser som påvirker og fører til psykisk stress eller frykt kan forveksles med følelsen av forelskelse (Dutton & Aron, 1974; Hogg & Vaughan, 2005). Ifølge Bowlby (1988) vil tilknytningssystemet aktiveres når individet opplever separasjonsangst, noe som i utgangspunktet er en hensiktsmessig reaksjon. Når individer for eksempel opplever en situasjon som truende aktiveres kroppens stresshåndteringssystemer, blant annet noradrenalin som er signalstoffet i de sympatiske nervefibrene i det autonome nervesystemet og adrenalin som skilles ut fra binyrene. Disse bidrar til å aktivere alle kroppens funksjoner knyttet til tilstanden «kamp eller flukt», for eksempel ser man en umiddelbar økning i hjertefrekvensen (Brodal, 2013; Hart & Schwartz,

¹⁰ Kjent sosialpsykologisk eksperiment «The High Bridge Study» viser hvordan følelsen av forelskelse kan forveksles med høy grad av angst. Det skjer en feilattribuering i hjernen hvor man tillegger en årsak som ikke stemmer; for eksempel kan amorøse følelser forveksles med følelsen av frykt (Dutton & Aron, 1974).

2009; Hugdahl, 2009). I tilstanden «kamp eller flukt» er det amygdala som formidler impulser til områder som frigjør dopamin, amygdalas oppgave er å tolke den emosjonelle informasjon og ta kontroll over den emosjonelle responsen (Gjærum, 2002). I Helens tilfelle er aktivisering av tilknytningssystemet destruktivt, det er ingen reell fare, likevel vil amygdala formidle impulser til områder som frigjør dopamin. Det synes som om Helens ambivalens svinger mellom stress og ro i relasjonen til Aksel. Hvor stresset og panikken overtar etter hvert som Helen blir mer involvert i forholdet. Hun klarer ikke å skille mellom de ulike tilstandene. Vi ser hvordan hun i forskjellige situasjoner blir handlingslammet. Hun kjenner på stress, kroppen mobiliseres til en tilstand av «kamp eller flukt» samtidig som hun kjenner fysisk tiltrekning til Aksel: «... Og så pines hun, som sist ... Og kvalmen og skrekken de hadde skapt, hadde fulgt henne like til dette øyeblikket! Hun er såvidt unnsuppet ennå. En kvalmende, redd kort pust ...» (se sitat 85 s. 17). Ofte reagerer Helen kroppslig når hun føler seg avvist eller irettesatt av Aksel, hun kjenner seg handlingslammet og uvel. Det er ikke Aksels atferd som er truende og farlig, men Helen opplever signalene og avvistningen fra Aksel som truende og angstfremkallende: «Aksels gåtefulle svar skapte boblende munterhet i henne. Men så skapte de plutselig i stedet angst for å mangle holdepunkter. Svimmelhet! Han satte seg og spilte i stedet for å svare på spørsmålet hennes! Hun følte seg snytt for en diskusjon, hun følte seg avvist, men så lo hun bare ...» (se sitat 191 s. 17). Samtidig ser vi ut fra sitatet hvor vanskelig det er for henne å være tydelig, de negative følelsene hun kjenner og angsten blir noe hun dekker over med å vise en atferd som signaliserer noe annet, som her i form av latter. Det kan tyde på at Helen, på tross av sterke følelser av uro og panikk, føler seg «levende» i samspillet med Aksel. Han tilfredsstiller hennes seksuelle behov og gir henne spenning i hverdagen. Det kan heller ikke utelukkes at Helens følelser forsterkes noe på grunn av at hun hemmeligholder forholdet overfor sin ektemann Erik. Stressreaksjoner vil kunne fjerne tomhetsfølelsen og melankolien, noe som har forfulgt henne store deler av livet. Winnicott (1965 i Fonagy et al., 2005) hevder at individer som har utviklet et falskt selv vil kunne komme til å oppsøke maktfulle personer, en annen som individet kan smelte sammen med eller for å oppleve fysisk arousal.

Idealisering av objektet Aksel

Det kan tyde på at det for Helen å knytte seg til objektet Aksel er det samme som «å bli noe.» Vi ser at Helens følelser overfor Aksel er ambivalente; både idealisering og devaluering. Denne idealiseringen av objektrepresentasjon¹¹ kan være skiftende, enten idealisering eller

¹¹ Objektrepresentasjon er mer vedvarende mentale bilde individet har av en person som er utenfor en selv, som både kan være bevisst eller ubevisst (Killingmo, 1980).

devaluering (Killingmo, 1980). Gjennom hele romanen får vi innblikk i hvordan Helen idealiserer og opphøyer Aksel: «... hun beundret ham og hadde fått lyst til å være som ham ...» (se sitat 96 s. 17). Jeg tolker det som om Helen ikke ser Aksel for den personen han er, for henne oppfattes han som et objekt. Det antas at denne oppfatningen er preget av hennes egne behov. Aksel får en funksjon, hun ser han slik han helst bør være for ikke å utgjøre en trussel mot hennes selv, tapet av hennes eget selv. Som nevnt synes det som at Helen trenger et objekt som et forsvar mot hennes underliggende angst for oppløsning av selvet. Aksel kan, som vi har sett, tilfredsstille hennes behov for å bli bekreftet og sett, han fyller hennes indre tomhet. Objektrelasjonene representerer den tidlige utviklingsfasen, dekker barnets behov, noe som fortsetter i voksen alder. Om behovet ikke har blitt dekket adekvat i barndommen, vil dette komme til uttrykk ved at individet som voksen vil prøve å tvinge objektet inn i en spesiell rolle (Sandler & Sandler, 1998). For Helen blir det derfor viktig å opprettholde det bildet hun har av Aksel: «... Og hun fortsatte i stedet å fantasere om ham. Hadde hun stadig ikke riktig lyst til å oppgi de fantasiene?» (se sitat 165 s. 22). Hun vil ikke bli bedre kjent med ham, hun vil ikke ha mer innsikt i hvem Aksel er. Det synes som om Helen vil at Aksel skal være slik hun vil han skal være: «... Han var fremmed, hun ville bli kjent med ham, eller hun ville ikke vite mer om ham enn hun gjorde akkurat der og da ...» (se sitat 109 - 110 s. 15). Videre ser vi hvor anspent og angstfull hun blir når hun oppdager at Aksel ikke er perfekt: «...hun var med et febrilsk redd for ikke å like ham, men var også redd for ikke å ha skjønt spillet ...» (se sitat 104 s. 14). Som om Helen idealiserer Aksel for å kompensere sine egne mangler og svakheter. Helen føler ambivalens; hun både vil og ikke vil være sammen med Aksel. En følelse som ofte er tilstede i henne, både når hun er sammen med Aksel eller når hun ikke er det: «... det var utmattende å være sammen med ham! ...» (se sitat 96 s. 17); «... Rundt henne glødet en ny, tom høstettermiddag, den var overflødig fordi Aksel ikke var der, hun følte seg uklar, uryddig ...» (se sitat 128 s. 15). Helen har vanskelig for å regulere avstanden til Aksel. Han blir altoppslukende i livet hennes. Avstand og fravær fra Aksel virker truende for Helen, hun opplever en tomhetsfølelse og maktesløshet. Det finnes ingen mellomting for Helen, enten må hun «gå helt opp i» Aksel eller så må hun gi ham opp: «Egentlig var det ikke plass til noe annet enn ham. Enten Aksel eller så måtte hun gi ham opp ...» (se sitat 92 - 93 s. 16).

Det er mulig at Aksels karaktertrekk og atferd føles kjent for Helen. Vi ser ut fra analysen at det samme reaksjonsmønster og samspill som Helen har til Aksel, også utspilles i hennes oppvekst med foreldrene. De tidlige internaliserte relasjonserfaringer påvirker møte med nye opplevelser. Disse indre mentale konstruksjoner innebærer opprinnelig ytre relasjoner (Igra, 2002). Ut fra analysen ser vi at Aksel både er utydelig i måten han kommuniserer på og han er rigid i sin framtoning overfor Helen: ««Aksel krever noe av seg selv og

av andre på en selvfølgelig måte, krever det her og nå, ikke i morgen! Han kritiserer og går videre, han er et ordentlig menneske!» ...» (se sitat 212 - 213 s. 24). Det kan tolkes som om Helen ubevisst finner en «trygghet» i relasjonen med Aksel, hun vet hvordan hun skal «opptre» i samspill med ham. Samtidig kan det tenkes at hun, ubevisst, får en «ny sjanse» til å bli sett og bekreftet. I analysen så vi hvordan Helen ikke har fått tilfredsstilt vesentlige behov på en adekvat måte i interaksjon med foreldrene. Den latente trusselen om tap av selvet blir angstvekkende, dermed blir Helen klamrende og overtilpasser seg i relasjonen. Winnicott (1965 i Fonagy et al., 2005) hevdet at barn som er møtt med krenkelser av sine foreldre, og som voksen lever med en falsk selvstruktur vil kunne komme til å oppsøke ytre krenkelser for å gjenskape opplevelsen. Individet vil forholde seg ettergivende overfor andre for å kjenne følelsen av virkelighet i sin eksistens.

Oppsummering

Mine problemstillinger er utgangspunktet for min analyse: Hvordan kan vi forstå fenomenet hekt og Helens hekt til Aksel? Ut fra det teksten formidler, og min analyse av Helen, er det både ubevisste motiver og bevisste intensjoner som driver henne. Underteksten og spørsmålet er hva som har vært drivkraften i de valg Helen foretar seg. Fenomenet hekt oppstår som et resultat av flere sammensatte faktorer, og er et komplekst psykologisk fenomen. Ved å ta i bruk strukturbegrepet *det falske selvet* (Winnicott, 1965, 1987) har jeg prøvd å få en forståelse av Helens hekt til Aksel. Helens falske selv er konstruert ut fra andres forventninger. Helen opplever en indre konflikt i møte med Aksel. Hun lengter etter at Aksel skal se hennes sanne selv, samtidig som hun frykter det. For Helen blir det viktig at det emosjonelle båndet til Aksel opprettholdes, dermed overtilpasser hun seg. Hun blir selvutslettende og selvsensurerende i måten hun forholder seg til ham, noe hun også gjorde i relasjonen til foreldrene da hun var barn. Hun ble «usynlig» i sin atferd. Det falske selv utvikles på bakgrunn av ikke å ha blitt møtt og speilet adekvat av sine omsorgspersoner, men også på grunn av krav om å tilpasse seg andre på bekostning av egne behov. Helen har utviklet et negativt ladet selvbylde. Hun har ikke lært å være direkte i samhandling med andre, eller det å kunne si fra. Vi ser for eksempel hvordan Helens sinne ikke har fått utløp i hennes oppvekst, istedenfor har aggresjonen blitt rettet innover mot selvet. Helens personlighetsstruktur kan ha ført til at hun har utviklet sårbarhet for å kunne havne i et hekt forhold. Videre ser vi hvordan det dynamiske samspeillet mellom henne og Aksel også er styrt av biokjemiske prosesser i nervesystemet. Aksels atferd stimulerer til forventning og uforutsigbarhet.

Helens atferd kan relateres til et avgrenset selv som er mangelfullt utviklet. Redsel for tap av seg selv og sin eksistens kommer i stor grad til uttrykk i relasjonen til Aksel, men også tapet av det bildet hun har skapt av seg selv i møte med Aksel. Å være i relasjon til Aksel gjør at Helen slipper å romme sitt eget selv. Helen blir dermed overfokuset på hvordan Aksel ser henne. Hun har et ytre fokus og har i liten grad kontakt med sitt indre. Etter hvert som båndet til Aksel blir sterkere vekkes angsten for brudd i relasjonen. Hennes negativt ladede selvbilde er avhengig av andres anerkjennelse og aksept. Noe som påvirker henne til ikke å kunne si fra og ta ansvar i relasjonen med Aksel. Hun ser objektet Aksel ut fra et drømmebilde istedenfor å se ham slik han er i virkeligheten. Hennes egne følelser blir ikke tatt på alvor, og hun feiltolker dem i stor grad. For Helen blir det vanskelig å være selvhevdende og hun er lite tydelig. Hun har vanskelig for å sette grenser i samhandling med andre, istedenfor lever hun ut et falskt selv i møte med andre. Dermed blir hun ekstra sårbar for ytre faktorer. Hun har problemer med å se at hun har fri vilje, og anerkjenne egne følelser og behov. Dermed fører det til at Helen «går opp i» Aksel på en usunn måte: «...livet uten Aksel var som livet måtte være for den som våknet uten en mild form for narkotika som hun eller han hadde gjort seg avhengig av» (se sitat 186 s. 24).

IV. Evaluering av analysen

Avslutningsvis vil jeg evaluere mitt prosjekt ut fra de kriterier som stilles til psykologisk fortolkning og analyse av en litterær tekst (Engelstad, F., 1992). Jeg vil oppsummere bruken av Helen som «kasus» hentet fra Køltzows roman «Hvem har ditt ansikt» og den verdien det har hatt for å øke forståelsen av et psykologisk komplekst fenomen. Strukturbegrepet det falske selvet til Winnicott (1965, 1987) er brukt for å forklare Helens karaktertrekk, og bidra til ytterligere å forstå hennes væremåte i nære relasjoner. Jeg mener at selve «gåten» i romanen, som er Helens heft til kjærlighetsobjektet Aksel, i stor grad kan forstås ut fra min analyse.

Kriterier til psykologisk fortolkning

Det første kriterium til psykologisk fortolkning er *nødvendighet* (Engelstad, F., 1992). Prinsippet omhandler hvorvidt en tolkning er nødvendig for å belyse et bredere og dypere bilde av det teksten formidler, eller hvorvidt det finnes en underliggende konflikt i teksten. Jeg mener at min fortolkning av den fiktive karakteren Helen bidrar til å skape større forståelse av et komplekst fenomen, både ved å belyse hennes bevisste intensjoner og den

underliggende drivkraft som styrer hennes valg og handlinger. Det jeg fant spesielt interessant i romanen og som førte til en større nysgjerrighet, er at Helen i slutten av romanen forlater sine barn for å være sammen med sitt kjærlighetsobjekt. Dette gjør hun til tross for at det vekker negative følelser i henne. Jeg fant det nødvendig både å analysere karakteren Helens relasjon til sine kjærlighetsobjekter her og nå, men også for å avdekke mulige bakenforliggende årsaksforklaringer ved å inkludere problemstillingen som retter retrospektiv skildring av hennes barndom. Siden forskning har vist at tidlig tilknytning kan ha betydning for senere sårbarhet for å havne i destruktive forhold (Jørstad, 1986; Norwood, 1999; Shibbye, 2009), var det nødvendig og interessant å analysere Helen og hennes relasjon til foreldrene, med spesielt fokus på mor. Teorier om affektspeiling, mentaliseringsevne og det å romme barnets følelsesuttrykk står sentralt innen nyere psykodynamisk tenkning (Fonagy et al., 2005).

Neste kriterium er tolkningens *koherens* (Engelstad, F., 1992). Det vil si at tolkning av de ulike deler av teksten må være i overensstemmelse med hverandre, og gi en bredere forståelse av fenomenene som utspiller seg i deler av teksten. Vi ser ut fra analysen hvordan Helen har utviklet et falskt selv på bakgrunn av tidlig tilknytningshistorie, og hvordan dette på generelt grunnlag påvirker hennes væremåte som voksen. Helens relasjonsmønster er stabilt, uavhengig av hvem hun samhandler med, spesielt ser vi det når det kommer til hennes nære kjærlighetsrelasjoner; Ståle, Erik og Aksel, noe som viser at karakteren Helen oppfyller kriteriet om koherens. Min antagelse er at det finnes en undertekst i romanen, som ikke motsier, men som bygger opp under bruken av teorien til Winnicott (1965, 1987) om det falske selvet.

Gjennomgående i min analyse har jeg tatt utgangspunkt i kriteriet om fortolkningsenes *økonomi*. Dette kriteriet innebærer at fortolkningsprinsippet står sterkere dersom det kan brukes til å tolke ulike deler av teksten, men samtidig innenfor den samme rammen (Engelstad, F., 1992). Jeg har forsøkt i analysen å unngå overflødighet, det vil si at aspekter som ikke kan knyttes direkte opp mot problemstillingene ikke er tatt med i fortolkningen. Mer spesifikt, så har jeg holdt fokus på de deler av teksten som kan være med på å gi svar på mine problemstillinger. Jeg vil argumentere for at å fortolke karakteren Helen ut fra teorien om det falske selv (Winnicott, 1965, 1987) gir en enhetlig teoretisk begrunnet oppfatning av romanen. Gjennom å belyse de ulike elementene, i lys av Helens falske selv problematikk, har jeg klart å få frem det underliggende i teksten relatert til mine problemstillinger.

Bruken av romanen og Helen som «kasus»

I min analyse har jeg brukt den fiktive karakteren Helen fra romanen «Hvem har ditt ansikt.» Ut fra et psykologisk perspektiv har jeg fokusert på dynamiske og underliggende prosesser som bidrar til å styre hovedpersonen Helens valg og handlinger. Her ser vi tydelig hvordan litteraturen bistår psykologien og motsatt, og sammen gir dypere forståelse av i dette tilfellet Helen. Ved å bringe det vanskelige og bortgjemte opp og fram og ved å anvende psykologiske teorier mener jeg å ha kommet nærmere en forståelse av det som kunne ha blitt stående som uløste «gåter.» Ifølge Shlüter & Karterud (2002) kan det også være nyttig å gå fra klinikk til tekst. Det å overføre et reelt «kasus» til en fiktiv person i et skjønnlitterært verk, kan for eksempel gjøre datamaterialet allment tilgjengelig. Når man bruker tekst istedenfor et klinisk kasus vil man ikke trenge å kamuflere og omskrive den, noe som er etisk nødvendig i klinisk sammenheng.

Slik jeg ser det kan bruken av Køltzows tekst være verdifull, ved at den gjør psykologisk teori mer levende og fenomen-nær. Psykoanalysen er som kjent opptatt av det grunnleggende spørsmålet om autonomi og avhengighet (Killingmo, 1980). Med henblikk på det finner jeg hovedpersonen Helen i «Hvem har ditt ansikt» svært interessant. Videre mener jeg at den fiktive personen Helen er en ekstremperson innenfor et tema som er viktig og nokså vanlig. Gjennom romanen «Hvem har ditt ansikt» er vi vitne til hvor «hektet» Helen blir på sitt kjærlighetsobjekt Aksel. Alt hun higer etter er å bli sett og bekreftet. Det er fasinerende hvordan en tekst kan være til hjelp for å belyse teori og komplekse fenomener på en oppklarende måte. Jeg mener videre at «Hvem har ditt ansikt» gir et bilde på hvordan tidlig tilknytning og samspill med nære omsorgspersoner preger utvikling av identitet og kjærlighetsforhold som voksen.

Mitt mål i denne oppgaven har vært å foreta en «kasuistisk analyse» av den fiktive personen Helen. Jeg har hverken diagnostisert «kasuset» Helen eller sett hennes nære relasjoner ut fra et patologisk perspektiv, men har som Schlüter & Karterud (2002) vurdert Helen og romanen som et «stykke levd liv.» Jeg skiller derfor mellom det å fortolke Helen og det terapeutiske. Det er min fortolkning som danner grunnlaget for analysen, og det er mitt møte med romanen som utgjør datamaterialet. Begrensningen i fortolkning av en fiktiv karakter, i motsetningen til klinisk praksis, vil som nevnt være at vi ikke kan få svar på våre hypoteser. Derfor blir det svært viktig i fortolkningen å forholde seg konkret til det teksten formidler. Romanen «Hvem har ditt ansikt» gir en usedvanlig god og levende framstilling av et psykologisk komplekst tema som man også vil kunne møte i klinisk praksis. Jeg finner

derfor den fiktive personen Helens «hekt» generaliserbar til individer i den virkelige verden.

Strukturbegrepet «det falske selvet»

Etter å ha introdusert og brukt strukturbegrepet *det falske selvet* som en hovedteori i analysen, ønsker jeg kort å oppsummere bruken av denne teorien til Winnicott (1965, 1987). Jeg introduserte begrepet det falske selvet i min analyse for å skape en teoretisk forståelse av hovedpersonen Helens underliggende drivkraft og hennes handlinger i nære relasjoner, hennes hekt til Aksel. Men også for å forklare hennes utvikling av «det falske selvet.» Bruken av dette strukturbegrepet relatert til min analyse har vært verdifullt, selv om strukturbegreper ofte er blitt kritisert for både å være abstrakte og uten klinisk relevans (Killingmo, 2001). Ifølge Winnicott (1965, 1987) består det falske selvet av ulike grader. I den ene ytterskala kan det å leve med et falskt selv få store konsekvenser for individet, vi har ut fra analysen sett hvordan det har påvirket Helen og hennes nære relasjoner som voksen.

Jeg mener strukturbegrepet det falske selv (Winnicott, 1965, 1987) også har verdi i den tidsånden vi nå befinner oss. I disse dager er det innenfor psykisk helse og klinisk virksomhet blitt et stort fokus på å være nærværende tilstede og ha oppmerksomheten rettet innover mot selvet, også kalt mindfulness (Kabat-Zinn, 2005). Hvor fokuset er å kjenne etter hva som er egne behov og leve mer tilstede i seg selv. Videre kjennetegnes viktigheten av å være autentisk, styrke og akseptere seg selv. Individer som lever med et falskt selv, som vi har sett i analysen av Helen, vil kunne ha vansker med nettopp det. For de som lever med en falskt selv struktur er det enklere å gjøre og intellektuelt forklare, enn å bare være og oppleve (Winnicott, 1965, 1987). I analysen av Helen refererte jeg til teorier om trygg tilknytning og mentalisering, disse teoriene kan ha fellestrekk med oppmerksomt nærvær. Har individet utviklet trygg tilknytning og mentaliseringsevne, vil personen i større grad kunne være åpen og nysgjerrig, ettersom individet vil kunne ha en forankring i sin egen kropp. Teoretiske begreper kan med andre ord hjelpe oss til å forstå atferd som ellers ville ha framstått som meningsløse eller uforklarlige. Strukturbegrepet det falske selv viser oss hvor viktig nære omsorgspersoner er for barnets utvikling av autonomi versus det falske selvet.

«Å finne et objekt er i realiteten å finne det igjen»

Sigmund Freud (1914)

Litteraturreferanser¹²

- Aadland, E. (2000). *Fortelleren og skriveren. En teoretisk og terminologisk oppklaring*. Oslo: Spartacus Forlag AS.
- Aarseth, A. (1979). Litterær hermeneutikk og psykoanalyse. I A. Aarseth. & A. Kittang (red.), *Hermeneutikk og litteratur* (s. 76-93). Bergen: Universitetsforlaget.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Axelsen, E. D. (2007). *Psykoterapi og bestialitetens historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Binder, P. E. (2005). *Individet og den meningsbærende andre*. Oslo: Unipub forlag AS.
- Bion, R. B. (1994). *Learning from experience*. London og New Jersey: Jason Aronson Inc.
- Bjørnson, B. (1965). *Over ævne*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. (Opprinnelig publisert 1883).
- Bonaparte, M. (1958). Psykoanalysens franske ambassadør. I S. Gullestad. & A. L. Von der Lippe (red.), *Kvinner i psykologien: Portrett av ni pionerer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base. Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Brodal, Per. (2013). *Sentralnervesystemet*. (5. utg). Oslo: Universitetsforlaget.
- Cohn, D. (1999). *Transparent minds. Narrative modes of presenting consciousness in fiction*. New jersey: Princeton university press.
- Dutton, D. G & A. P. Aron. (1974). Some evidence for heightened sexual attraction under conditions of high anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 510-517.
- Engelstad, I. (1985). Innledning: Psykoanalytisk litteraturkritikk i Norge. I I. Engelstad (red.), *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur* (s. 9 – 26). Oslo: Pax forlag.
- Engelstad, F. (1990). Freud som litteraturanalytiker? *Nytt norsk tidsskrift*, 1, 49-69.
- Engelstad, F. (1992). Rosmersholm – et forvekslingsdrama om skyldfølelse. I F. Engelstad, *Kjærlighetens irrganger. Sinn og samfunn i Bjørnsons og Ibsens dikting* (s. 147-184). Oslo: Universitetsforlaget.

¹² Referanselisten er basert på *Publication Manual of the American Psychological Association*, 5th ed. (Washington, D. C.: American Psychological Association, 2001).

- Fairbairn, W. R. D. (1952). *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Tavistock/Routledge.
- Fonagy, P. & Target, M. (2007). Attachment and reflective function: Their role in selforganization. *Development and Psychopathology*, 9, 679-700.
- Fonagy, P. Gergely, G. Jurist, E. L. & Target, M. (2005). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. New York: Other press. (Opprinnelig publisert 2002).
- Føyn, P. & Shaygani, S. (2010). *Psykodynamisk behandling av ruslidelser*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Gadamer, H. G. (2010). *Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Pax forlag. (Opprinnelig publisert 1959).
- Gjærum, B. & Ellertsen, B. (2002). Nevropsykologisk undersøkelse av barn og ungdom. I B. Gjærum & B. Ellertsen, *Hjerne og atferd*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Goethe, J. W. (1973). *Unge Werther*. Cappelen Forlag AS. (Opprinnelig publisert 1774).
- Gullestad, S. & Von der Lippe, A.L. (1984). *Kvinner i psykologien: Portrett av ni pionerer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, S. E. (1992). *Å si fra: Autonomibegrepet i psykoanalysen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, S. E. (1993). *Psykoanalysen – en hermeneutisk disiplin?* I P. Anthi. & S. Varvin (red.), *Psykoanalysen i Norge* (s. 121-138). Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, S. E. (1994). Fear of falling. Some unconscious factors in Ibsen's play «The Master Builder.» *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 17, 27-39.
- Gullestad, S. E. & Killingmo, B. (2005). *Underteksten*. Psykoanalytisk terapi i praksis. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gran, S. (2010). *Hekta på et håp om kjærlighet*. Oslo: H. Achehoug & Co.
- Hart, S. (2011). *Den følsomme hjernen*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hart, S. & Schwartz, R. (2009). *Fra interaksjon til relasjon*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, G. (1997). *Etterlatte dikt*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2005). *Social psychology*. (4.utg). England: Ashford Colour Press.
- Hugdahl, K. (2001). *Psychophysiology. The mind-body perspective*. London: Harvard University Press.
- Igra, L. (2002). *Objektrelasjoner och psykoterapi*. Stockholm: Natur & Kultur.

- Jørstad, Jarl. (1986). *Sånn er livet – sånn er du og jeg*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Kabat-Zinn, J. (2005). *Coming to our senses. Healing ourselves and the world through mindfulness*. Hyperion Books.
- Karterud, S. (2005). Heinz Kohuts selvpsykologi I S. Karterud & J. T. Monsen (red.), *Selvpsykologi. Utviklingen etter Kohut* (s.13-63). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Killingmo, B. (1971). *Den psykoanalytiske behandlingsmåte*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Killingmo, B. (1980). *Rorschachmetode og psykoterapi. En egopsykologisk studie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Killingmo, B. (1990). Characters on the stage. Ibsen`s «Life-Lie» Revisited. *Scandinavian Psychoanalytic review*, 13, 90-102.
- Killingmo, B. (2001). Trenger vi strukturbegreper? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 38, 1030-1040.
- Kittang, A. (1985). Tekst, interpretasjon og fiksjon i psykoanalytisk estetikk. I I. Engelstad (red.), *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur* (s. 175 – 194). Oslo: Pax forlag.
- Kittang, A. (1997). *Sigmund Freud*. Oslo: Gyldendal.
- Kittang, A. (2003). Mellom psykoanalyse og diktning. Eit bidrag til formidling. I A. Kittang., A. Linneberg., A. Melberg. & H. Skei. (red.), *Moderne litteraturteori: En antologi*. (s. 217-236). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kohut, Heinz. (1971). *The analysis of the self. A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. New York: International Universities Press.
- Kohut, Heinz. (1977). *The restoration of the self*. New York: International Universities Press.
- Kohut, H. & Wolf, E. S. (1978). The disorders of the self and their treatment: An outline. *International Journal of Psycho-Analysis*, 59, 413-425.
- Køltzow, L. (1987). *Hvem har ditt ansikt*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Køltzow, L. (1983). *April/November*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Køltzow, L. (1975). *Historien om Eli*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Køltzow, L. (1970). *Øyet i treet*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Køltzow, L. (1992). *Den unge Amalie Skram*. Gyldendal Norske Forlag AS.
- Langås, Unni. (1999). *Forandringens former. En studie i Liv Køltzows forfatterskap 1970 – 1988*. Oslo: Aschehoug.

- Mahler, M. S. (1968). *On human symbiosis and the vicissitudes of individuation*. London: Hogarth press.
- Mahler, M. S., Pine, F. & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant. Symbiosis and individuation*. New York: Basic Books.
- Masterson, J. F. (1976). *Psychotherapy of the borderline adult. A developmental approach*. New York: Brunner/Mazel publishers.
- Mitchell, S.A. & Black, M. J. (1995). *Freud and beyond*. New York: Basic books.
- Monsen, J. T. (2005). Selvpsykologi og nyere affektteori. I S. Karterud & J. T. Monsen (red.), *Selvpsykologi. Utviklingen etter Kohut* (s. 90-136). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Norwood, R. (1999). *Når kvinner ødsler sin kjærlighet – på menn de gjerne vil redde* (3. utg.). Bergen: Eide forlag.
- Sandler, J. & Sandler, A. M. (1998). *Internal objects revisited*. London: H. Karnac Books.
- Schlüter, C. & Karterud, S. (2002). *Selvets mysterier*. Oslo: Pax forlag.
- Schwartz, B., Wasserman, E. A. & Robbins, S. J. (2002). *Psychology of learning and behavior*. New York: W. W. Norton & Company.
- Schibbye, A. L. L. (2009). *Relasjoner. Et dialektisk perspektiv på eksistensiell og psykodynamisk psykoterapi* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Stern, D. (1985). *The first relationship: infant and mother*. New York: Basic Books.
- Strindberg, A. (1957). *Skrifter av August Strindberg*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB. (Opprinnelig publisert 1900).
- Svartdal, F. & Flaten, M. A. (1998). *Læringspsykologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Vetlesen, A. J. & Stänicke, E. (1999). *Fra hermeneutikk til psykoanalyse. Muligheter og grenser i filosofiens møte med psykoanalysen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Winnicott, D.W. (1986). *Home is where we start from*. London: Penguin Books. (Opprinnelig publisert 1967).
- Winnicott, D.W. (1987). *The maturational processes and the facilitating environment*. London: Hogarth press. (Opprinnelig publisert 1965).
- Winnicott, D.W. (2005). *Playing and Reality*. London: Routledge. (Opprinnelig publisert 1971).

Elektroniske kilder

Køltzow, L. (1993, 1. mai): Portrett Liv Køltzow - Hvem har ditt ansikt? Nedlastet fra nrk.no/skole/persondetalj?topic=oid:T17143221

Køltzow, L (2009, 13. Februar): Liv Køltzow – utdypning. *Norsk biografisk leksikon*.
Nedlastet fra www.snl.no/.nbl_biografi/Liv-Køltzow/utdypning